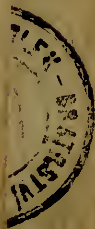
Č. 419.

Cena 30 haléřů.

BOJIŠTĚ
v
DALMÁCII.
Město
Ves
Tvrz
Samotný kostel
Klášter
Vrch (výška ve vídenských stopách)
silnice
pěšiny horské
h vyslov jako ch.
míl rakouských.
KOTOR
Cetinje
Risanj
Perast
Novi
Budva
Lastva
Dobrota
Ljuta
Herceg Novi

Velestovo
Ožegovica
Ublice
Miške
Orčine
Resna
Tomiči
Podbukovac
Sv. Jlja
Cetinje
Njeguši
Dobersko selo
Kopito
Obod
Rjeka
Majna 4140
Gradina 3164
Petr i Pav.
Bečić
Brajić
Ugješević
Stojanović
Vrjesno
Duljevo
Spič
Prasherica
Sv. Štěpán
Tudorović
Zapolje
Vidrak
Bliskuči
Spas 2474
Drobnić
Pavlovici
Žarovica
Novoselje
Lastva
Bulgarica
Katič
Midjor
Šugić
Golubović
Ostrovica
Livade

Celé jihoslovanské bojiště.

Strategické poměry

Dalmátska, Bosny, Hercegoviny a Černé Hory.

Sepsal

Edvard Rüffer.

S dvěma dřevorytinami a mapou bojiště povstání.

V PRAZE.

Tiskem a nákladem dra. Edv. Grégra.

1870.

Zásady strategie jsou velmi jednoduché *) a přece je tak nesnadno válku vésti. Hlavní příčiny toho jsou, že je skoro nemožno, míti bezpečné, určité zprávy o síle a postavení nepřítelově a o záměrech a opatřeních jeho. Ovšem se doví vůdce rozličné zprávy, zdaž jim ale může zcela důvěřovati? Otázka tato způsobuje v nejvíce případech jakousi neodhodlanost a často i nenahraditelné promeškání času. K tomu druží se i obtíže a promeškání způsobené přepravou vojska, až příliš často makavý nedostatek známosti místa u podvelitelů a nemotornost jejich v obtížných a odvážlivých podnicích. Konečně schází obyčejně tím, že jen zřídka kdy zcela určitě se napřed vypočítati dá, kdy válka podniknutá se skončí, zevrubuost v účincích, k nimž se pracuje, kterou jen praví strategové z boží milosti, jichž tak pořídku se nachází, ženiálními prostředky vyrovnati dovedou. Pouhá pravidla strategická a taktická nikomu tedy nedostačí. Theorie často při každém kroku naráží na odbojnou skutečnost, a skutečné zdání věcí shoduje se velmi zřídka s rozpočtem, jejž si vojevůdce před početím svých podniků sestavil.

Hlavním úkolem stratega, první podmínka zdaru a nejlepší známkou proti nezdaru je a zůstane vždy jediné zevrubná znalost vlastních sil a prostředků, jež jim jsou po ruce, jakož i právě taková znalosť jeviště válečného a pravé, pokud možno, seznání a posouzení počtu, vlastností a povahy nepřítele. Poněvadž povstání, které vypuklo na jihu dalmatském, snadno rozměrů mnohem povážlivějších nabyti může, pokusíme se podati čtenářům svým co možná jasný názor jeviště povstání, jaké je posud a jaké ještě dále býti může.

Pozorujme především místopísnou polohu Dalmátska.

Dalmátsko.

Království dalmatské, nejjižnější část mocnářství rakouského, je úzká země pobřežní na východní straně jaderského moře ležící mezi

*) Tyto zásady záleží, jak známo, jen v nalezení vhodného operačního místa proti nepříteli, v zevrubné znalosti země a lidí, v zásadě, veškerých sil co možna upotřebiti, voje na místě, kde hlavní boj strhnouti se má, co nejvíce soustřediti. Netratiti času, nýbrž s rozvahou a přec rychle k činu a od činu zas k jinému kráčeti; získaných výsledků dokonale vykořistiti; i mezi vítězstvím možnou změnu Štěstěny na zřeteli míti a tudíž vždy mysliti, na zabezpečení pochodu zpátečného.

44° 45′ 21″ a 42° 10′ 12″ severní šířky a mezi 32° 25′ 29″ a 36° 38′ 30″ východní délky. Na severu hraničí s chorvátskou Vojenskou Hranicí, na východě s Tureckem a Černou Horou, na jihu a západu s mořem. Největší délka jeho obnáší 75 mil, největší šířka 10 mil, plocha 232·4 □ mil. V letě dostačí tři dni, aby se dojelo po parníku od jednoho konce ke druhému, ale v zimě panuje bora na pobřeží dalmátském a časté bouře prudké znesnadňují náramně spojení po moři s ostatními zeměmi rakouskými, což při povstání kotorském se nesmí co důležitý činitel pustiti se zřetele, neboť rakouské vojsko proti povstalcům vyslané musí míti střediště operací svých v Terstu a činiti po moři útok na Dalmácii. Země ale je hájena lidem velmi bojovným a od mládí zbrani uvyklým a při tom nad míru chudým, tak že vojsko musí všechny zásoby a potřeby voziti za sebou, což činí válku s Dalmátskem velmi drahou a obtížnou, zvláště v nynější nepříznivé době roční, bohaté na prudké bouře. Vojsko rakouské může býti nepohodami v Dalmátsku panujícími třeba na několik dní odtrženo od středu operací svých a octnouti se ve velmi kritickém postavení, nedostane-li v čas posily a zásob potravních. K tomu se druží ještě neméně nepříznivá okolnost pro vojsko, že na jihu turecký okres klecký odděluje okres dubrovnický od severní části země a druhý okres turecký, Suttorina, opět okres kotorský od dubrovnického. Tím jest tedy i silnice, již podél pobřeží se táhne, přetržena územím, které obydleno jest lidem s povstalci spřízněným, příbuzným, jenž v povstáních velmi jsa zběhlý a zkušený v boji horském, svou zemí (Hercegovinou) právě jako Černá Hora vlastní strategické středisko povstalců dalmatských tvoří. Rakousko musilo vždy jak v čas válek zevnějších tak i v míru litovati, že má Dalmátsko bez Bosny a Hercegoviny; povstalci ale jsou v šťastných okolnostech, že mohou beze strachu při všech podnicích svých opírati se o tyto dvě země.

Tak mstí se opět dlouholetá, v stejné míře nešťastná jako nejapná politika vídeňského kabinetu v otázce východní, ona jediná je vinna tím, že Bosna a Hercegovina, ač již byly princem Eugenem Savojským pro dům habsburský vydobyty, nestaly se částmi císařství rakouského, nýbrž že při Turecku zůstaly. Turecko však nebude nikdy s to, tentokráte Rakousku starou lásku a přátelství splatiti a nahraditi velké zájmy, pro které by nyní Rakousku na tom záleželo, aby mělo Bosnu a Hercegovinu.

Při takových poměrech jest již zevnější pohled na Dalmátsko pro vojevůdce, který je má válkou překonati, velmi málo svůdný a výsledek dobrý slibující. Zevnější tento pohled na Dalmátsko líčí Ida z Düringsfeldu těmito uchvatnými slovy:

„Žádné země nelze tak snadno a tak těžko poznati, jako Dalmácii. Tu řada ostrůvků, tam úzký pás pobřežní, který místy protržen jest pohořím, konečně řady hor, za nimiž leží říše tajemná, ze které Morlakové sestupují. Ostrůvky větší i menší, ostrovy a skaliny jednotlivě i ve skupeních, všecky strmé a skalnaté, zelenou posety myrtou a limbou (pinií), vonnou šalvějí a rozmarinou, plavé aloem a bílou révou. Pobřeží, kde rovné je, tam s bujnou je olivou a černými hrozny, tmavé vavřínem a cypřiší; tu a tam bažinaté, nikde

ale stinné, ač v hojnosti tu stromů fíkových a marušových; kde však hornaté, tam srázné a bledé, parné a omamující, pusté jest i nepohostinné. Hory blíže i dále od moře, vyšší i nižší, na patě temné rostlinstvem pobřežním, na temenu časem (jako na příklad nyní) jasné sněhem, stále se lesknoucí v barvách překrásných. Za nimi, v říši té tajemné, luka a stáda, kukuřice a medník, les poslední a poslední zvěř. Dalmátsko je zemí protiv! Jak bohato je moře, tak chuda je země — jak skoupá je příroda na rostlinstvo potřebné, tak štědrá na plody, jež slouží nádheře.“ Poslední slovo zní pro stratega, jenž vždy na zásobování vojska svého mysliti má, zajisté velmi nepříjemně.

Dalmácie má jako území Terstu a Istrie břehy hluboko rozryté, při tom vysoké, srázné a skalnaté. Před nimi ležící četné skalnaté ostrovy jsou od nich odděleny úzkými, za to však velmi hlubokými vodními drahami, které nečiní-li úskalí a menší „scogli“ plavbu nebezpečnou a namahavou, i velkým lodém válečným přiblížiti se k břehu až na dostřel dovolují a zátočinami svými, střídáním se a malou šířkou tím spíše s velkým proudem porovnati se dají, ano proudění moře k severu těmito průlivy velmi silné jest a plavbu ve směru tomto v témže poměru ulehčuje jako v opačném stěžuje. Tento zajímavý úkaz zasluhuje právě v nepříznivé době roční povšimnutí.

Co se půdy týče, jest Dalmácie hornatina, činící stupňovinu, jíž hřbet se co prodloužení julických Alp uherským přímořím na jih táhne a stále břehu se přibližuje, až s Velebićem do Dalmátska sestoupí, jehož hřeben (arete) hranici k Horvátsku tvoří.

Popatřme nyní blíže na tuto dalmatskou soustavu hor, abychom si ještě více znázornili obtíže, jimž musí vojsko proti povstalcům bojující ve válce horské, jíž rovněž tak je lopotná jako nebezpečná a záhubná, vzdorovati. Nejvyšší vrcholy hor jsou především: Vrch Miza, jímž se jižně od Carlopago pohoří zvyšuje, Vichtenura (5158′), Monte santo neb Sveto Brdo (5569′), Socro (4138′), Zerropaz (4271′), kde se pásmo k prosmyku Czmannskému sklání a se na druhé straně k Urlici vyvyšuje, jež činí hraniční kámen trojitých hranic a sice dalmatské, horvátské a bosenské. Tento uzel horský je pro ten případ důležitý, kdyby povstání větších rozměrů nabylo a Černou Horou a Bosnou podporováno i Horvátsko uchvátilo.

Od Urlice dělí se velmi značné pásmo, které v jihovýchodním směru hranice země tvoří a jehož vynikající vyvýšeniny: Oslov (3824′), Monte Dinara (5728′), Gniath, Jancrevè, Sternica, Gradina a vrch Tovarnica jsou. V Imoši opouští pásmo, které již na pahorkatinu skleslo, zemi, vyvyšuje se ale opět značně na druhé strany Narenty. U paty tohoto velehorstva, jež „dalmatskými“ neb „dinarickými Alpami“ se nazývají, leží země, jako zmotanina kotlinatých prohlubenin, úzkých údolí se struhami hluboko zabíhajícími, malými jezery, ztrácejícími se potoky a jednotlivými jen vyvýšeninami. K moři klesá všude kolmým pobřežím, které na dosti velkou vzdálenost k výši hory vystupuje a druhé horské pásmo tvoří. Toto objímá co holý, skalnatý řetěz s úzkými, rýhovanými hřebeny pobřeží od Zadru až ku Kotoru a ještě dále i nazývá se Svitaja gora, Tartar, Karban, Mossór a Bioccova, vystupuje taktéž vysoko, ano dosahuje u Monte Bioccova

5520′ a v území kotorském, Pasvem a Orienem i 5623′ a 6004′ výšky nad hladinou mořskou. I v nižší části vyniká skalnatými, malebnými obrysy. Skoro všude jeví nedostatek luk a lesů, jež se jen v údolí, zřídka kdy na výšinách nacházejí. Jest proryto Kerkou, Cetynou a Narentou, jež množstvím vody, ještě více však jakostí svých údolí za „velmi podstatné oddíly půdy“ považovati se musí a to tím více, ano málo jen mostů přes řeky tyto se nachází, které často u Cetyně i zcela scházejí. Za pásmo třetí, jež ale zcela odděleno od ostatních a rozdrobeno rovnoběžně s nimi se táhne, můžeme míti řady dalmatských ostrovů, které všecky srázné jsouce a skalnaté a taktéž rozervané k výši až 1800—2000′ nad moře se vypínají. Veškeré dalmatské hory jsou jakožto vápencové hory rozervány, na většině strmé, holé skály, jež jednotlivými skalisky k vrcholům svým dosahují. Jsou velmi bohaty na propasti a dutiny, z nichž až posavade skoro ani jediná není řádně proskoumána. Také tyto dutiny, jež pouze polodivokému obyvatelstvu hor známy jsou, prospívají velmi povstalcům. V těchto mohou si své sklady zříditi, z nich nenadále vyraziti, jakož i před pronásledujícím vojskem zmizeti, aby pak jako blesk nenadále, jako by ze země byli vyrostli, jemu v zadu se objevili.

Pohledněme nyní na spojovací prostředky země.

Po pevné zemi je Dalmácie velmi nepřístupna, ano horstvo ji obklíčující skoro neobydleno jest a velmi drsnaté. Jsouť výšiny Velebiče obyčejně až do konce dubna, Prologu a často i Bioccova až do konce května někdy ještě i v červnu sněhem pokryty, kdežto na pobřeží podnebí vlašské panuje, Cest vozových ve vnitru země schází skoro zcela. Jediná silnice, jež tam vede, dělí se od chorvátské, Liccou do Knina před Čerjem a vede v mnohých záhybech přes Pragh na hoře Velebici do Obbrovazza k Crmani a podél samého moře okolo Carino do Zadru. Cesta z Kninu u paty pohoří Proložského, přes Verlicci údolím Cetyny stává se teprv u Signa silnicí, která pak přes Xuppu, Vergoraz okolo jezera Jezero až do Torre di Norin k Narentě se táhne. Dále vedou skoro jen cesty pro soumary nebo silnice druhé třídy územím dubrovnickým a kotorským. Do Černé Hory vedou jen cesty pro soumary, neboť Francouzové, jimž silnice, pokud jaké jsou, původem svým jsou povinny, nebyli s to, to prosaditi, aby jim Černohorci dovolili skrze území své silnici pro vojsko založiti. Nadarmo nabízeli synům černých hor, že důležitou tuto silnici jim zcela zdarma vystaví. Černohorci, kteří s právem velmi na nepřístupnosti svých hor si zakládají, nechtěli o tomto velkomyslném daru praničeho slyšeti. Od té doby uběhlo více než půl století a přec se rakouská vláda moudré myšlénky maršála Marmonta nikdy více nechopila, ačkoliv ženiálnější politikou východní zajisté snáze než tenkráte Francouzové Černohorce k tomu mohla přivésti, aby stavbu silnice alespoň jedním dílem země své dovolili. Hříchy opominutí se ale vždy od času k času těžce mstí. Nahoře dotčená silnice stojí s krajinami pobřežními dvěmi lepšími silnicemi ve spojení: První z těchto vede z Kninu neb Verlice přes Dernis do Sebenica, druhá ze Signu přes průsmyk Klisský do Splita. Poštovní cesta ze Zadru přes Gorici, Ostrovici, Skardonu, Šibenik, Traci a podél pobřeží přes Solonu do Splita jest místy silnicí.

Všecky ostatní spojovací prostředky jsou s malými výminkami špatné a obtížné cesty úvozové. Do Hercegoviny vedou jen dvě lepší cesty, jež by se konečně bez velkého namáhání i pro potřebu povozů vojenských zříditi daly, totiž: Velmi ušlapaná cesta pro soumary ze Splita přes Sign, prosmykem Bilibrižským a přes pásmo Ploložské přes Livno, úvozy Suicské a přes vysočinu Kuprešskou Skupiu v údolí Verbasově do Travniku — a pak cesta soumarová z pevnůstky Opus, podél Narenty vzhůru přes Metković do Mostýru, dále prusmykem Cognicským opět podle Narenty a přes hlavní hřbet pohoří Ivanova do Bosna-Seraje.

Všecky ostatní cesty jízdné a pěší přes hory pohraničné jsou obtížné a velmi nepříhodné pro tažení vojska pravidelného. Obchod mezi pobřežnými místy skoro výhradně se děje po vodě, obchod s vnitrem země výhradně soumary. Vozů jest velmi málo v zemi. Mimo cesty soumarové činí další postup kamení a roští skoro nemožným.

Množství trnitých křovin tvoří ohrady, jimiž všecka pole jsou obklíčena a jsou takto velkou, skoro nepřekonatelnou překážkou pro vojsko pravidelné. Mnohá krajina se stává jimi zcela neschůdnou.

Boka Kotorská, záliv to čtyři míle do země zasahující se čtyrmi užinami a starým Emporium kotorským, platí právem i za krajinu pro obchod, zvláště dokončením průplavu Suezského důležitou, jakož i za důležitý bod strategický. Ve spisech, jichž se co školních knih pro vyšší rakouské vojenské ústavy užívá, stojí doslovně: „Boku kotorskou lze tak za klíč k moři jaderskému a jeho pobřeží považovati jako jest Korfu klíčem k moři středozemnímu.“ A to je zajisté pravda. Co pak se ale vzhledem k tomuto zcela pravdivému uznání se strany Rakouska učinilo, aby si pojistilo tento „klíč moře jaderského?“ Vystavělo si několik pevnůstek a srubů podél černohorských hranic — to bylo vše. Pohlédneš-li však v Kotoru z okna, vidíš stále hrozící, ohromně vysoké, příšerně blízké hory černohorské. Jakou ochranu podává pevnůstka San Giovanni proti těmto horám? Vhodně praví Ida z Düringsfeldu: „Popatří-li se v Kotoře, jaké je počasí, nespatří se počasí, nýbrž Černá Hora; chceš-li k nebi pohlédnouti, neuvidíš toho, nýbrž Černou Horu. Tak jako v arabských báchorkách duch na ramenou jakéhosi nešťastného, tak tíží Černá Hora šiji Kotoru.“

A mimo to připomíná Kotor ještě velmi živě bořících kulí, jež Černá Hora jemu z Vermazu vysílala, když jsa právě francouzský mermomocí ruským se státi chtěl.

Jaká opatření se od toho času ve Vídni stala proto, aby se při příležitosti neobnovil tento bývalý případ s kulemi bořícími? Moudrá východní politika vlády rakouské byla by za to, kdyby Černohorcům „bez práce“ turecký přístav Spizzu na albánském pobřeží byla zaopatřila a ostatně se přátelsky k synům Černé Hory chovala, toho dosáhla, že by jí byla Černá Hora nejnebezpečnější díl země za Kotorem odstoupila. Spizza by byla ostatně Černohorce na jiné myšlénky přivedla a jim zlatý jejich sen o někdejším držení Kotoru, který vskutku již jim jednou přináležel, z mysli zapudila. Mimo to, by se odstoupením turecké Spizzy rakouskému území žádná škoda nebyla stala.

Ale ne, to se musilo z Vídně stále v Cařihradě působiti k tomu, aby jen porta Spizzy Černohorcům nepostoupila. Černá Hora ale

Kotor.

potřebuje přístavu, ona chce přístav a nebo zemříti! S přístavem stane se vzdělání přístupnou, bez něho odkázána je na věčný boj se sousedy. A Černohorci vědí, že Kotor důležitější jest než Spizza, byli by ale přec s poslednějším bývali spokojeni, kdyby jen ve Vídni jim ho byli přáli. Jest velmi těžko strategii od politiky odděliti a čert aby byl strategem, když se mu bojiště mnohými politickými poklesky za pole k porážkám připravilo. Jen ve Vídni jsou tím vinni, že Černohorci ještě až podnes píseň zpívají „brzy se zbudí Ivo Crnoj, jenž ve skrýši pod hradem Obodem v náručí Vil odpočívá. Probudí se a povstane, by bratrům svým Kotor a modré moře vybojoval.“

Ano, chytrým musí člověk býti!

Popatřme ještě na vodopis země. V celku je Dalmátsko země chudá na vodu. Nalezá se tu jen málo řek, ano v mnohých krajinách je v letě nouze o vodu. Jen několik málo krajin má hojnost pramenů, jako ku př. krajina Castell-ská. Pozorujeme-li řeky dalmatské od severu k jihu, přicházíme nejdříve k Crmani (Tedanius). Řeka tato, jež jižně od Malé Popiny v Chorvatsku vzniká a do průlivu morlackého se vlévá, má vysoké srázné břehy skalnaté, může se jen v hořejším údolí na několika místech přeplouti a jest pouze na malou vzdálenost proti proudu splavná.

Kerka (Titius) jejíž pramen se nalezá na Hoře Urlice v tureckém Chorvatsku, spadá spojivši se s Cikolou, skrze jezero Praclinské u Šibeniku do moře. Často jest strmými na většině nepřekročitelnými skalnatými břehy zúžena, má mnoho vody, vystupuje často, kde břehy ploché jsou, přes tyto a působí rozsáhlé, nezdravé močály. Bez lodí nelze jí nikde přeplaviti. U Kninu vede zděný, u Ronchislap dřevěný most přes tuto řeku, po níž řádnou plavbu četné vodopády nemožnou činí.

Cetyna (Telurus), která u Sorgente-Cetiny pramení v dosti otevřeném údolí do zálivu Brazzy odtéká a do něho u Almissy se vlévá, má až do Signu v letní době mnoho mělkých míst. Z jara však a vůbec v deštivém počasí ročním nelze ji přebroditi. Od Signu zpět stávají se břehy velmi kolmé, od Duaru až k moři zhola nepřekročitelné. Ostatně taktéž není splavná.

Narenta, jejíž pramen se v Hercegovině severně od Verby na úpatí hory Ivan-u nalezá, teče z počátku v směru severním, obrací se pak přijavši z gackoské roviny přitékající Drinovnik, později malou Narentu a mnohé jiné vody horské, v širokém nejvíce údolí učinivši krátký, ostrý oblouk okolo pohoří Vrabacského k jihu, teče přes Mostýr, bahništěm Ulovským, protrhává pásmo Prolozské a vstupuje na půdu Dalmatskou u Metković, kde se pod tvrzí Opus ve dvě ramena dělí, devíti ústími do průlivu Narenty vlévá a široké, nezdravé bahniště objímá, jež v celé době deštivé zaplaví. Až k Metkovići jest pro lodě mořské splavná s 100—150 tunami nákladu, 40—50° široká 15 až 20′ hluboká, má ploché vždy bažinaté, hustě sítím porostlé břehy a malý spád. Přes tuto řeku vedou jen dva kamenné mosty a sice u Konjice a u Mostaru a Hercegovině. *)

---

*) U Mostaru jest to starý římský, na obou stranách věží opatřený most.

V Dalmatsku lze ji u Torre di Norin a tvrze Opus na prámech přeplouti. Krátký Norin, jenž od Vida k ní přitéká, jest taktéž splavný.

V území dubrovnickém jest Ombla nejznamenitější řeka.

Mimo to má země jen nepatrné potoky, jež v letě skoro zcela vysychávají a jen po silném dešti tak náhle ze skalních děr vyprýštují jako rychle opět mizí. V čase deštivém činí právě tyto potoky z vnitra se řinoucí a nabíhající prostředky spojovací velmi nepřístupnými a tím i pohyb vojska velmi znesnadňují. Též močály, jež v letě skoro zcela vyschnou, stávají se v zimě velmi nepříjemnými. Největší bažinu v zemi tvoří Paludi di Narenta (č. močály Narenty) při vtoku stejnojmenné řeky. Též Cetyna tvoří od pramenu svého až ku Triglu skoro v nepřetržité řadě velké pobřežní močály, nejrozsáhlejší pak v poslední dvě míle dlouhé vzdálenosti. Ostatní močály nalezají se u Nony, u Lago di Vrana, jenž na severu se v dosti značnou bažinu končí, u Morpolazza a Ostrovizze, u Kninu nad Kerkou, v údolí Kosovu a u Imoschi nad tamějšími jezery.

Naproti tomu má Dalmátsko pouze jedno vlastní jezero, totiž dotčené již jezero „Vrana“, mimo to ale občasné nádržky malého objemu, jež sice též se jezery nazývají, v letě však obyčejně suché jsou. Takové jsou: „Lago di Boccagnazzo“, „L. d. Nadin“, „L. d. Prosolaz“, „L. d. Rastoch“, „L. d. Jeseraz,“ „L. d. Bachino,“ „L d. Proclian“, jakož i jezero Blata na ostrově Curzole.

Podnebí pobřežní nemá severní zimy, nýbrž jen dobu dešťů, kterou ale „bora“ v ní panující velmi nepříjemnou činí. Bora*), jež v zuření svém lidi i zvířata na zemi poráží, není nejen velmi nebezpečná plavbě, nýbrž i pravou metlou na veškeré vojenské podniky válečné v nepříznivém počasí. Svým často strašně náhlým se objevením činí nejlepší pochodová opatření zvláště pak ležení v poli zcela nemožným a zvýšuje svízele vojska v této hornaté a unavující zemi tak, že jim jen silní lidé po delší čas odolati mohou.

Obmezili jsme se u popisování země této jenom na to, co jest pro vojsko důležité. Dříve než v tomto směru k taktéž potřebnému popisu obyvatelstva přistoupíme, myslíme, že již dle předeslaného vyřknouti můžeme úsudek, že se Dalmatsko dle celé své polohy místní nijak nehodí pro pohyby velkých oddělení vojska, malá ale válka že tam s velkým prospěchem vésti se může.

Nynější povstání může tedy mocnářství, bude-li chtíti je mocí potlačit, mnoho peněz a krve státi.

Přicházíme nyní k vypisování národopisných poměrů země.

Obyvatelstvo dalmatské, jež asi 450.000 duší čítá, dělí se vyjma albánskou osadu v městisi Erizzo u Zádru záležící v 900 duších a 600 „španělských židů“ ve Splitu a Dubrovníku, ve dva živly, totiž slovanský a přistěhovalý vlašský. Poněvadž ale i dalmatinští skoro výhradně v pobřežních městech žijící Vlachové jen 22.000 duší čítají,

---

*) Bora (Bernus), severní vítr. alpský, jenž bez jakýchkoliv známek najednou a se strašnou mocí se zjeví, po zemi se plaze sníh rozrývá, lidi i zvířata poráží. Spousty, jež ledový tento vítr způsobuje, činí spojení mezi Lublaněm a Terstem po několik týdnů zhola nemožným, aneb je tu třeba odvahy, jež státi může život.

a i tento počet vysoko je vzat, vidíme z toho, že země téměř zcela územím slovanským jest. Skutečně je Slovanů na 400.000 duší a tvoří tedy bez odporu největší a nejdůležitější část obyvatelstva země té.

Nechceme zde o to se příti, byli-li Slované nebo staří Illyrové (Albánové nebo Skipetaři) praobyvateli země, důkazy však máme, že již před 6. stoletím po K. Slované Dalmátsko obývali, netvořili však před velkým přistěhováním Chorvátů a Srbů (mezi 634 a 638 po K.) vlastního státu. Potomci Chorvátů a Srbů liší se ale prý posud řečmi svými mezi sebou, jakož i srbští přistěhovalci, kteří ve 14. století z Rascie do Dalmátska přišli. Tito obývají střední část země, kdežto potomci Horvátů Porphyrogenitových dle Vuka Stefanoviče zvláště na ostrovech se nalézají. Ve svém „Mare adriatico“ rozeznává Menis původní kmeny dle tvářnosti jich obličeje: „Mezi Crmani a Cetynou olivová nebo přihnědlá pleť, černé neb tmavokaštanové vlasy, tétéž barvy, však bez života oči, trochu podlouhlý obličej, vážný a výhružný pohled a obyčejně vysoký vzrůst. Za Cetynou velmi obratné a souměrné tělo, pleť tmavá do červena a husté černé vlasy černé oči, vzezření bojovné a odhodlané a při velmi vysokém vzrůstu a silných útvarech tělesných vážná postava. Oba kmeny, zdá se, že smísily se severně od Kerky.

Obyvatelé ostrovů Scogliani, Čakavci, vynikají významnými tahy obličeje a probudilejším duchem, nemají však tak silné postavy tělesné. Obyvatelé vnitra nazýváni jsou od obyvatelů pobřeží a ostrovů „Morláci“.

Morlakové tito jsou při nynějším povstání hlavním činitelem, neb oni to jsou, kteří bojují proti c. k. vojsku. Považováni jsou co pravzor slovanského kmene v Dalmátsku, což platí i co do řeči i co do schopností, mravů a zvyků, jež mají se Srby v knížectví, v Bosně a Hercegovině společné. Poslyšme nestranný německý úsudek o nich, jejž piše Ida z Düringsfeldu: „Musím se přiznati, že jsem neviděla nikdy krásnějších lidí nad Morlaky. A jak by neměli býti krásnými? Krása muže záleží v síle, buďsi rozumové neb hmotné a Morlakové rodí se k hmotné síle i jsou k ní vychováváni. —

Často v poli přicházejí na svět, a matka je nese domů. Kde ale matky tak silné jsou, tam jsou i dítky silné, zvláště, když jich pak láska nerozmazlí. Veškeří větrové hrajou si s dítětem Morlaka, jež nosí matka jdouc na práci sebou na zádech v kolébce a na strom zavěsí, jestli právě, jak praví Lovrić, nějaký strom tu jest. Není-li stromu, zajisté jest tu kamení: kolébka najde ochrany, ať se kamkoli postaví. Dítě pak, to pláče k slunci a křičí před bouří. Slunce i bouře jsou mocny v horách dalmatských, dítěti však neublíží. Ony dobře na ně působí, tuží oko jeho a prsa činí kovová. Když později muži utvoří se rapouchy na prsou, on jich necítí. Slunce-li na jeho turban praží, netísní ho. Kráčí velkými kroky přes úskalí a trní: údy jeho, když ještě jak úponka révy tenké byly, seznámily se již s těmito dalmatskými látkami cest. Nikdy mu nedojde dech, vždyť jej ssál na prsou matčiných, jež dvě i tři leta mléko pro něj měla. Spí u ohně a spí ve sněhu; ve věku, ve kterém my své dítky ještě za ruku vodíme, on již stádo pásl, v osmi letech vedl již krávy na skromnou pastvu, jež záleží ze stebel, která mezi kamením pučí.

Kráčeli Splitem. Země zněla pod jich pružnými kroky. Copy jejich se leskly, oči a zuby zářily, střevíce byly červcem, opasy purpurem, šály duhou, byli samý samet a zlato, pýcha a síla — ti Morlakové. Nejkrásnější však jich ozdobou jsou přec jen hanžar, pistole a ručnice. Ano i ženy jsou ozbrojeny, nosí totiž britvu (dýku).“

Jiné znamení, z něhož se na rytířskou, bojovnou mysl tohoto obyvatelstva souditi dá, jest ještě podnes u nich panující „pobratimství.“

Zdaž nemyslíme, že jsme se octli v dobách rytířstva, čteme-li u téže spisovatelky popsání slavnosti, jež předchází svazku pobratimství.

„Probratimci nesmějí se nikdy zraditi. Knězem jsou zasvěceni vzájemné nezrušitelné věrnosti. Okrášleni jako k největší slavnosti života vstoupí v čele svých příbuzných a přátel do chrámu; klečíce se svícemi v rukou poslouchají mši. Pak následuje požehnání a přísaha: Stálost a pomoc až do smrti. Políbí se pak s náruživostí, jež jest Morlaku dovolena, ano, která mu čest činí, s duševní láskou muže k muži. Průvod přeje jim štěstí — neuzavřeli ten nejkrásnější svazek? Kde ale přátelství tak silné, tam i nenávisť je mocná, neb kdo v pravdě miluje, umí též v pravdě nenáviděti. Morlaci v pravdě nenávidí a lehko vraždí, kde nenávidí, tam kde zbraň po boku vždy visí, má to ruka velmi pohodlné, se jí chopiti. V žádné zemi rakouské není tak málo krádeží a tolik vražd jako v Dalmatsku.

Líčení tato stvrzují i jiní cestopisci (jako Kohl, Peller, Stieglitz, Cattalinich, J. Lavallée atd.), dle nichž ještě jednou krátce povahopis Morlaků takto v přehledném souboru podáváme. Jsou to lidé krásného rázu, většina vysoké, statné postavy, silného a obratného těla, významných a mužných tahů. Vlasy jsou plavé, rusé neb zcela černé, zuby, jež vydrží jim až do nejvyššího stáří, leskle bílé, pleť parnem zahnědlá, ani od mládí svého stále na slunci jsou, před nímž je ani červená čapka ani turban nechrání. Hlas je silný, sluch a zrak velmi bystrý a síla tělesná neobyčejně veliká. Od mladosti vydáni všem větrům a nepohodám utuží se tak, že ani nejhorší namahání a nedostatky, ani to největší hejření zdraví jejich neuškodí. Se skutečnými lékaři nechtějí také nic mít, „aby“, jak říkají, „při smrti nemusili dvojí pohřeb platiti.“ Přec však jsou mezi nimi rodiny, v nichž jakési lékařství a ranhojičství s otce na syna přechází. — Vezmeme-li vše to opět do úvahy, nahledneme, že není tak snadno druhého obyvatelstva evropského (mimo Černohorce a Hercegovince), jenž by pro malou a zvláště pro horskou válku byl schopnější než Morlaci. Jakou daly práci španělské guerilly francouzským vojům za prvního císařství a přec, co jest nejzmužilejší a nejlstivější Catalončan proti Morlakovi? Calabresů, kteří si ve válce guerillské též jakéhosi jmena získali, nelze s Morlaky ani porovnati, ačkoliv po více let jihoitálské tyto legitimistské bandy hezký díl itálského vojska znepokojovali.

Můžeme směle bez přeháněni říci, že Morlakové k válce horské ve své otčině skalnaté narozeni a vychováni jsouce nejstrašnějšími guerillami jsou, s nimiž pravidelné vojsko se jen měřiti může. A

s nimi ještě nad to společně pracují Černohorci a Hercegovinci, kteří se jim zajisté vyrovnají!

Též válečné dějiny Dalmatska nás učí, že zemi tuto nesnadno a vůbec jen pod tou podmínkou úplně podmaniti lze, zmocní-li se nepřítel dříve zadních krajin.

Staří barbarští Illyrové čili Dalmatæ, též Dalmatii nazvaní, kteří lovem, rybářstvím a chovem dobytka, zvláště pak lupem se živili, válčili poprvé r. 156 př. Kr. s Římany, kteří konečně aspoň na pobřeží panství svoje založili. V času, kdy Caesar v obou Galliích a v Illyrii místodržitelem byl, povstali ještě nepřemožení Dalmatinci hor s ostatními Illyry, aby s Liburny, kteří byli spojenci Římanů a západní čásť nynějšího Horvátska a severní Dalmátsko obývali, válku vedli, porazili r. 50 př. Kristem Caesarem proti nim poslané vojsko římské, jakož i r. 40 př. Kr. 15 kohort a 3000 jezdců pod Gabiniem a uvolili se teprv po skončení tehdejších římských válek občanských k mírnému poplatku. Ale hned po smrti Caesarově odepřeli jej opět, a úplně podmaněni byli teprv Statiliem Taurem, roku 23 př. Kr. Podmanění toto bylo konečně upevněno potlačením velkého dalmatsko-pannonského povstání, r. 10 po Kr.

Od toho času tvořila země tato v Liburnii a Japydii provincii Illyrskou a rozprostírala s od Tilia (Kerky) až ku Drilu (nyní Drin, též Drim, srb. slovo Drima, řeka v Albánsku, jež tvoříc záliv drinský do jaderského moře se vlévá), ohraničena a přetržena jsouc bebickým, ardickým a skadarským pohořím. Dvě římské legie měly zde své stálé byty. V tom čase, kdy v zemi římská vzdělanost zkvétala, odváděli římskému vojsku nejlepší vojíny. Později prodělala země všecky změny rozpadající se římské říše. Okolo r. 545 zpustošili Slavini později Avarové zemi; těmto jen města Zader a Trava odolala a tvořila pak spolu s Dubrovníkem, Splitem a Justinopolis, mimo ostrovy Arbe, Oeglia a Osorno jakousi zvláštní državu, která jen svrchovanost řeckého císaře dosti povrchně uznávala. Ostatní pak země spustošená surovými Avary zůstala tak, až konečně Slované v první polovici sedmého století jho avarské setřásati počali.

Mezi tím obsadili Srbové Dalmátsko mezi městy Durazzem, Dubrovníkem, Narentou, Chorvátė západní čásť. Oba tito národové sestoupili do Dalmátska ze zadních zemí a to jest příčinou, proč jim zůstalo, přes všecky snahy Franků, usaditi se též v důležité této krajině. Ponenáhlu vystupují i Saraceni pustošíce na pobřeží a působí tím, že se celé pobřeží, aby bylo lépe chráněno, na konci 9. století knížatům Chorvatův, kteří tenkráte velmi mocní byli, později pak republice benátské podá. Tím povstala dlouhá strašná válka mezi Benátkami a Chorvátskem, ale toto, jež se spolehnouti mohlo na obyvatete hor, porazilo Benátčany tak, že chorvátský král Krescimír Petr r. 1052 též titul krále dalmatského přijal. Později povstal po smrti krále Zvonimíra opět divoký spor mezi Chorváty, Benátčany a Řeky o krásnou tuto zemi, ve kterém střašně utrpěla; konečně přimísilo se i Uhersko do rozbroje.

Na počátku 13. století přistěhovali se opěť ze zadní země a proto i bez odporu Morlaci do Dalmátska, kteří r. 1242 i útok Mongolů přetrvali. Krvavé boje trvají stále mezi Uherskem a Be-

nátkami o dalmatské pobřeží a od r. 1462 počínají i divocí Osmanové pravidelně loupežné vpády do Chorvátska a Dalmátska se strany námořní činiti, které sice od pevných měst se odrážejí, pobřežní nivy ale pustoší.

Benátčané udrželi se ale v zemi tím, že Dalmatincům svobodu pojistili, ano ji i zvětšili novými výboji. Dubrovník, slovanské to Benátky, jediný zachoval svoji úplnou neodvislost. Benátčané a Dalmatinci odrážčli vespolek všecky ty bezpřetržité útoky Turků, jimž se nepodařilo, Dalmácie vydobýti, poněvadž jim Benátky odpověděti směly: „Neobdržíte jí, i kdybychom všecky svoje posádky ze země vyvedli, neb Dalmácie dovede sama se brániti.“ Konečně učinil mír požarevský r. 1718 válkám s Turky přítrž a určil Dalmatsku hranice, jež ještě nyní má.

Tu pohřbil mír v Campo Formio (12. května 1797) starou republiku dožů, v Zadru složili smutně korouhve republiky na hlavní oltář kathedrály, Dalmatsko se stalo zemí rakouskou. Však i Rakousko zakusilo změny osudu, která se zdá zvláště nad touto zemí vznášeti se, a muselo ji již v míru Břetislavském (1805) opět Napoleonu I. odstoupiti, který ji zahnav odtud Rusy, k tehdejšímu království vlašskému připojil a později se svojí illyrskou provincií sloučil. Po r. 1841 připadla Rakousku nazpět, které ji znovu za království povýšilo.

Krátký tento nástin dějepisu válečného Dalmátska poučuje nás o dvojím: zaprvé totiž, jak vysoko cenili rozliční národové tento majetek; za druhé ale, že vždy jen tenkrát země v skutku úplně vydobýti se podařilo, vzata-li byla nejen od moře, nýbrž i od zadních krajin.

Také nyní doufá rakouská vláda, že podniky svoje proti povstalcům dalmatským tím si pojistí, že buď Turkům přenechá podniky válečné proti ní nebo vlastním vojskem v Hercegovině je provede.

Praví se však, že Hercegovinci již vlastním svým povstáním ji byli v tom předešli. Ostatně není za Bokou kotorskou jen Hercegovina, nýbrž i Černá Hora. Pokud povstalci tuto co základ svůj podrží, dotud jsou všecky podniky válečné proti nim, i kdyby se zdánlivými výsledky vykázati mohly, mámivé.

Kdo se opováží, povstalce až na půdu černohorskou pronásledovati? Stalo-li by se to pak, mohla by dalmatská válka Rakouska snadno počátkem se státi války, která by velkou část slovanského světa do zbraní svolala.

O vedení války ve vlastním území kotorském učiníme si zcela jasný pojem, popatříme-li na přiloženou mapu. Jak viděti lze, jest vlastně okres (obvod) kotorský zcela od ostatního rakouského státu odloučen. Podoben skoro trojúhelníku, jemuž za základ slouží moře, hraničí na jihovýchodu s Černou Horou a částí severní s čistě tureckým územím Hercegoviny. Kdo by chtěl na povstalce, kteří v horách a rozsedlinách vlastní půdy nejlepší nalezají oporu, s prospěchem udeřiti, spomohlo by mu velmi málo, kdyby po stezkách pro soumary do vnitra vnikl, aneb s c. k. sruby a pevnůstkami podél hranice černohorské postavenými v stálém byl spojení.

Toto poslední jest skoro nemožné. Muselo by nejen dovoleno

Budva.

býti, jak z území Hercegoviny, tak i z Černé Hory proti nim útoky válečné činiti, musila by se i překaziti každá posila, jich od tamtud docházející, nýbrž i možnost, přecházeti na ona území, kdykoliv se jim zlíbí. To by bylo strategické stanovisko, jež by se proti povstání zaujmouti mělo. Poněvadž ale i zde opět strategie úzce s politikou souvisí, jest to pro c. k. vojsko velmi zlé. Neb kdyby se i s povolením Turecka do Hercegoviny vtrhnouti smělo, nebyli by tím ještě nikterak povstalci potlačeni. Aby se povstalcové obejíti a se na ně ze zadu vpadnouti mohlo, musilo by se vojsko zcela volně v zemi černohorské pohybovati. Ježto však toho Černohorci zajisté nedovolí, budou přinuceni buď též s Černou Horou válku počíti, což by byl krok velmi odvážlivý, aneb se toliko na taktické postupování s množstvím spolehnouti, které bez příznivých případů ještě dlouho by konce povstání neučinilo.

Popatřme ale i nyní trochu blíže na toto taktické hromadné postupování, jaké až posud, již c. k. vojsko nehrubě s velkými výsledky zkoušelo, vykonáno bylo. Poněvadž území zcela hornaté jest a jedinou jen trochu dobrou silnici, jež vede z Kotora do Budvy, má, jest postupování proti povstalcům velmi obtížné, a to tím více, an okres tento bohat jest na sluje, rokle a průsmyky. Podaří-li se i se znamenitou většinou a s mnohými ztrátami povstalce z jednoho místa zahnati, bude přec vojsko velmi nepříznivým zimním počasím, zuřením bory a častými lijáky, jež činí táboření pod širým nebem nemožné, nuceno, velmi brzy zpáteční pochod do počtem skromných pobřežních měst, a sice zvláště do Kotora a Risani*) nastoupiti. Než ale čerstvé (nové) přijde vojsko, vykonali dávno již povstalci opět nový smělý čin, aneb zmizeli, aby opět nenadále na zcela jiném místě se objevivše, vojsko znepokojovali. K tomu druží se i ta okolnost, že v tomto malém, skalnatém a v horách svých tolik záhubného skrývajícím území jen s velkými obtížemi větší oddělení vojska potravou zaopatřována býti mohou. Vojsko věčnými půtkami stenčeno, umdlí na nejvýš ztrmácením, a množství nezdravou povětrností onemocní. Totoť jsou velmi málo vábivé vyhlídky. Nesmí se i zapomenouti, že povstalci nejen ručnicemi, nýbrž i skalními balvany bojují, které na vojsko prosmyky jdoucí s výšin svalují, jako to i Tyrolané tak s hrozným výsledkem Francouzům činili. V nočním čase hrozí i ohně c. k. loděm, které v zálivu risanském a kotorském zakotveny jsou.

Černá Hora.

Pojednavše o Dalmácii, obraťme zraky své na Černou Horu, jež jaksi levý její bok činí.

Crna gora — země Iva Crnoje, který se po ztroskotání veliké říše srbské v bitvě na Kosovu polje 1389 se Srby, kteří se nechtěli od Turků dáti ujařmiti, do této vysočiny byl uchýlil — leží mezi 36° 21′ a 37° 13′ východní délky (od Ferra) a 42° 9′ a 42° 55′ se-

*) Budva je pádem pevnůstky Stanjeviče, která vládla nad silnicí do Černé Hory, v nejvyšším stupni ohrožena.

verní šířky. Rozprostírá se skoro 78 □ něm. mil mezi Dalmátskem a Albánskem od dinarského horského uzlu až skoro k jaderskému moři, aniž by však se ho dotýkala, okolnost to, která, jak jsme se již v pojednání o Dalmátsku byli zmínili, věčný „casus belli“ mezi Černou Horou a Tureckem způsobuje.

Počínajíc jihozápadně od jezera skutarského táhne se černohorská hranice k Albanii přes horu Arvan, Sutormana a Vrsutu, pak na severozápad zabočujíc až k trojímu rozhrání mezi Černou Horou, Albánií a Rakouskem. Hranice, jež k Rakousku počíná, táhne se okolo rakouské tvrze Presjeku až k Stanjeviči, vinouc se podél svahu hraničného pohoří. Odtud až k Miraci překročuje hřeben hory a běží pak okolo tvrze Trojice (Trinitá) a nad Kotorem až skoro k pevnůstce Dragailji, odtud na západ zatáčejíc podél Grahova polje k hoře Vučí Zub se přibližuje, kde se zemiště černohorské, rakouské a hercegovinské stýkají. Odtud počíná hranice k Hercegovině, která zprvu v severním směru okolo okresu Grahova a Rudiny se vinouc, západně přes horu Malou Kítu a na pravém břehu Zety až k prosmyku slivjeskému se táhne, odkud pak severně se zatáčejíc vrcholu hory Vojniku dosahuje. Zde počíná hranice bosenská, která okolo jižní paty Dormitoru údolím Tušiny jde, a překročujíc hřbety hor Linjeviny a Trebjesu nad vesnicí Kolašinem přes Taru a vrch Vladus, vysočinu Vasojevićkou dosahuje, odkud pak ve všelikých oklikách až k pohoří Kuči-Kom se táhne. Při ústí Gradišnice do Drečky začíná pak opět albánská hranice, jež od Komu přes vrchol hor Vardu, Crné Planiny a Djebezy až k vtoku Malé Rjeky do Morače se táhne, pak tuto (Moraču) po pravém břehu až k ústí Zety provází, podél Zety míli vzhůru běží, tuto pak půl hodiny od turecké pevnosti Spuže opouští a konečně přes příhoří hory Banova-Comily podél potoku Crkovnice říčku Sitnici dosahuje, jíž až k tureckému místu Farmaki provází, kde pak rybník Malo Blato přeříznuvši, podél Malé Barače ke skutarskému jezeru přichází.

Černá Hora rozpadá dle politického rozdělení na vlastní vysočiny Crnogory a na Brdu, totiž později připadlé východní území, které od hlavních hor, jež zaujímá v sobě, Brda se nazývá. V r. 1860 upravením hranic připojená plemena Grahovo a Rudine počítají se však k vlastní Crnogore. Crnogora dělí se na čtyry okresy (Nahije: Katurska, Crmnicka, Rječka a Lješanska) a na okres Grahovo-Rudinský. Brda obsahuje tyto čtyry nahije: Bjelopavlič, Piperi, Moraču a Kučku. Nahije rozpadají opět v 40 plemen. Jedno plemeno pak tvoří v jednom okresu bydlící rodiny, které odvozují rod svůj od stejného praotce.

Horopis Černé Hory jest Černá Hora sama, směsice vápencových skal, o níž vlastní obyvatelé vypravují: „Když stvořitel po zemi kráčel, aby kameny rozděloval, roztrhl se pytel, v němž je nesl, a co ještě tam zůstalo, padlo na Černou Horu.“ Mohutný horský hřbet, který jižně od 44° severní šířky skoro rovnoběžně s jaderským mořem se táhne, vysýlá pod 36° 30′ a 37° 10′ východní délky dvě ramena: první ke Kotoru a Adrii, druhé směrem k skutarskému jezeru; mezi nimi leží zcela hornatá, málo přístupná, ke skutarskému jezeru se klonící kotlina černohorská.

Proti moři vystupují táhnouce se severozápadně mezi hořejším

jezerem skutarským (Skadarsee) a mořem předhoří pobřežních pásem, která Černou Horu v délce 6 mil od Dalmátska dělí. Pásmo toto, které, nedaleko od skutarského jezera, údolí Crmnicu se skalními stěnami uzavírá, dosahuje již tam v hoře Sutormanu, která jest jedním ze čtyr sloupů velehor (Sutorman, Dormitor, Trnovo a Kom), mezi nimiž území černohorské leží, znamenité výšky.

U úzlu horského Vrsuta zatáčí se (pobřežní pásmo) západo-severně, tvoří pak val okolo přístavního chobotu Spiži (Zagradje) *) a činí od Divli-Vrhu počínaje svým hlavním hřbetem hranici mezi Černou Horou a územím kotorským. Mezi Spižem a Budvou kloní se pohoří velmi srázně k pobřeží, obrátí se pak od Budvy počínajíc ve skoro rovném směru k samému městu Kotoru, nad kterým u Lovčenu (Monte Sella) nejvyšší vrch (3240′) dosahuje. Odtud pak obkličuje pásmo záliv kotorský, dělí mezi Dragaljí a Risnem dalmatskou hornatinu krivošijskou od moře, posune mezi tuto a hercegovinským vysokým údolím Zubci rameno na sever, které nejvíce při Orjenu, Vučí-Zubu a Jastrebica vystupuje, nad to pak přes Sutorinu s Prologhem se spojuje.

Z tohoto lze jasně viděti, jak úzce území kotorské s Černou Horou souvisí, s kterou horami svými takořka přirozeně srostlé jest. Okolnost ta jest zajisté povstalcům bokézským při všech příležitostech vítána. Než pozorujme poměr tento dále.

Mezi nyní tak často jmenovaným Risnem (odkud c. k. vojska válečné svoje podniky do Ledenice a i dále konají) a Dragailjí ubíhá od pobřežního pásma horské sedlo, které je s oním spojuje pohořím, jehož příhoří údolí grahovo obrubuje a se pak jednak mezi černohorskými horskými okresy Cuce, Čevo, Piješivci a Ozrinič, jednak mezi Grahovem a Rudine v severo-východním oblouku táhne, z kterého hory Pusti Lisac a Budos vyčnívají. Odtud klesá povlovně pohoří s ještě 3000′ vysokou kapou až k prosmyku slivjeskému, od něhož se však hlavní hřbet opět vyvýšuje a pak s Mliječno-brdo dinárským hřbetem Alp spojuje.

Dinárské pásmo Alp **) vstupuje do Černé Hory horami Dormitorem (7600′) a Vojnikem (5500′) a obkličuje s celou řadou strmých hor kotlinu údolí Tušiny, odkud se okolo pramenů Morači vinouc a mezi touto a prameny Tary v Ostročovacu znova znamenitě vystupujíc, hlavní skupení vasojevických velehor tvoří, které v Vasojevici-Komu 8000′ a v Kuči Komu 7500′ dosahuje.

Mezi horami Sutormanem a Kličevacem dělí pobřežní pohoří Adrii od přítoků skutarského jezera, mezi Kličevacem a Vojnikem vstoupí černohorsko-hercegovinské hraniční pohoří mezi území skutarského jezera a území Narenty, dinarské pásmo Alp dělí jako rozhraní vod (séparation de rivières) území skutarského Blata od území Driny mezi Vojnikem a Crnou-Planinou.

---

*) Tento od Albanésů Spuž též Spizza nazvaný přístav, který by pro Černou Horu tak velký měl význam, byl jí i Ruskem i Francouzskem popřán. Má výtečné přístaviště, které by Černá Hora oběma státům ráda otevřela, čím by ony pohodlná stanoviště lodí v jaderském moři si získaly.

**) Toto pásmo hor má co hlavní rozhraní vod černohorských, hercegovinských a bosenských zvláštní význam.

Kličevac a Pusti Lisac vysýlají své přihoří do nových okresů Grahova a Rudine, postrkujíce západní úpady až k Trebinjštica, ježto druhé pohoří rovnoběžně s pobřežním pohořím od Braiče až k Pusti Lisaci postupuje, mezi kterýma oběma pohoříma se dlouhá vysoká planina rozprostírá.

Povšimnutí hodno jest, že východní část Černé Hory, jež činí široké hřbety odvětvených dinárských Alp, rozhodně vyšší jest než část západní.

Nejstrmější skupeniny hor, které hlavní pásmo a hluboko zakrojený údolní břeh obkličují, nazývají se svým obydleným vysokým povrchem Bjelopatić, Piperi, Kuči a Maruča.

Dle záslužného popisu Černé Hory od setníka Šestáka, jsou nejdrsnatější části těchto okresů: Hornatina nejblíže u úzlu hory Kom, pak hořejší Vasojeviće a prostřední část Morači, krajina to, kterou plemeno Rovců obývá. Neméně neschůdná a bohatá na úvozy jest krajina mezi hořejší Moračou a bosenským okresem Kolašinem, obydlená šinjevinskými a trebjesenskými Úskoky. Nižší a přístupnější jest pohoří, jež na západ s nikšićkou Župou hraničí a za tou příčinou se jeho co průvodu mezi Kolašinem a Nikšićem více užívá. Horské sedlo Javorje jest však nejvýhodnější přechodiště z údolí hor hořejší Morači do údolí Tušiny a k horské kotlině Piva-Drobnjaku.

Hlavní přechodiště přes hercegovinsko-černohorský hřbet jsou: z Nikšiće přes horské sedlo Slivje do údolí Zety, a z údolí grahovského do Trešnjeva. Přístupnější jest hornatá krajina mezi Kotorem a Detyjí, jakož i mezi Braićem a černohorským hlavním městem.

Hory černohorské jsou útvaru krašského. Jsou to z větší části holé, divoce protrhané spousty skalní; převahu mající hornatina jest šedý neb bělavý, zřídka kdy červenavý vápenec. Směsice skal těchto klesá jen zřídka na větší rovinu vyjma v okresu bjelopavlićském a v údolí kukském; které oboje pokrajnými horami obroubeny vysokými jsou údolími. Menší údolí jsou údolí něgušské a Crmnické. Na jihozápadu a v okresu katunském jest půda skoro zcela kamenitá, lysá a klaná. Nejúrodnější jest krajina okolo skutarského jezera. Na západě Černé Hory povznášejí se krajiny lesnaté jen málo nad hladinou řek.*)

Ve východních Brdach naproti tomu jest zrůst lesů ve výšce 3000—4000′ větší, kdežto opět dólejší svah jakož i lesnaté krajiny daleko převyšující vrchole pohled na neutěšenou holosť podávají.

Pohlednuvše takto na horopis země vysvětlíme si zajisté již slova maršála Marmonta: „Aby se mohla Černá Hora vydobýti, potřebí by bylo vojska 150.000 mužů.“

Ačkoliv nemá Černá Hora hojných vod, poskytuje vodopis její vojsku mnohých prospěchů. Všecky černohorské řeky, vyjma některé na severo-východní straně dinarického pásma Alp vznikající prame-

*) Stromoví sestává na horách z jalovce, myrty, rozmariny, jakož i okolo všeho se vinoucího ostružinového houští a z jahodníku. Nejhojněji vyskytující se stromy lesní jsou: jasan, buk, borovice, topol, vrba, olše, ořech, marchaník, oliva, mandlové a morušové stromy.

nité řeky, vlévají se do skutarského jezera. U Javorje vznikající Morača jest hlavní řekou země. Protékajíc v úzkém, silně ztrhaném údolí „Brdy“ zvaném a přijavši Malou-Rjeku pospíchá mezi Černou Horou a Albánií bystrým během, svými vysokými skalnatými břehy taktickou překážku činíc, až pak na druhém břehu Zetu přijímá, odkud do území albánského přichází a přijavši k sobě ještě Sitnicu a Žjevnu v dvojitém proudu (Morača a Mala-Morača) do skutarského jezera se vlévá. V Albánském území vede nad Podgoricou most „Vezir most“ přes její břehy. Přebroditi ji lze u Jasenovo, při vtoku Malé Rjeky a u Dukla.

Přítoky Morači jsou řítící se s vasojevických hor mezi vysokými skalnatými břehy Mala Rjeka, pak Zeta, která v Hercegovině v horské kotlině Nikšiće se pramení, u Slivoje opět pod zemí se ztrácí, u strategicky důležitého kláštera Ostrog-u pak opět na denní světlo vychází. Tato pak protéká bjelopavlićské údolí nad tureckou pevností Spuží, kde vysoké má břehy, přechází na půdu albánskou a tvoříc v malé vzdálenosti hranici černohorskou u Dukly se do Morači vlévá. Brody jsou u Frutaku, Orjaluky, Čurilace a Spuže a přijímá v pravo od Garače přitékající Sušicu nad Spuží, v levo s piperských hor spadající potok Slatinu u Gradace, přes který „Užicki most“ vede, kteréžto obě malé vody svými příkrými břehy a mnohými zde svedenými půtkami proslulými se staly.

Mimo to vlévá se u Farmaki do Morače ještě na Stavoru prýštící se Sitnica*), jejíž pravý břeh zcela ovládá levý břeh.

Druhá samostatná řeka země je v nahiji Rjecké na Vertjece vznikající Rjeka Crnojevic**), která až k místu Rjeka (kde se brod nachází) úzké skalnaté údolí prolomuje, které se odtud počínajíc šíří a sice tak, že splavná jest. Když byla karatunskou stoku přijala, zbahní levý její břeh. Též tato vlévá se do skutarského jezera, jakož i obě u Utrga a Soturmanu vznikající malé říčky Orohovka a Crmnica. K poříčí Driny naproti tomu patří Tara a Drečka. První s Kuči Komu spadající vine se hluboce vykrojeným skalnatým korytem mezi vasojevićskými horami a přijavši plestanický potok, kde lze ji přebroditi, dosahuje bosenského území, aby se do Driny vlila. Drečka, bezprostřední to přítok Limu, činí, nežli byla Černou Horu opustila, svým severo-východním během hranici černohorskou k Albánii.

Musíme ještě se zmíniti o vodách, které se na dinarickém hlavním hřbetu prýští, především o Tušině, která v horách trebjeserských prameníc vysokými horami uzavřenou hlubinou k bosenské hranici spěchá a pak o přítocích jejích, totiž na Dormitoru vznikající Bukovici, jež na drobnjakské hranici most „Uskočki-Most“ má, jakož i o potoku Mokré, jenž na hoře Javorje temení.

Všecky tyto kratičké, mezi vysokými skalními stěnami tekoucí vodní ramena činí rozhodné taktické překážky. Tam, kde lze je přebroditi, nalezají se obyčejně přesmyky. Skoro jen při Zetě, Sitnici a dolejším Crnojevići dají se mosty klásti. Mimo jezero skutarské

---

*) Protéká plemeno komanské.
**) Na řece této leží hlavní město země, Cetynje.

jsou ještě malá jezírka u Biziova v nahiji kukské a gornje blato v riječské nahiji.

Podnebí země není stejné. Na severu a severo-západu jest kruté. Sníh padá tam hluboko a zůstává v mnohých horských rozsedlinách přes celé leto ležeti. Jemnější jest ve východní části. Na blízku skutarského jezera panuje vlašské podnebí.

Plodiny zemské jsou: ovčí vlna, uzená skopovina (kastradina), nasolené ryby, kozí sýr, barevné dříví, ovce, kozy, prasata, brambory, máslo, uhlí a jiné vařivo, lůj, kůže, vydělané kůže, ptáci, kukuřice, rejže, dřevené uhlí a jablka. Tržiště na tyto plodiny jest Kotor a na skutarském jezeru Vir-Bazar.

Spojovací prostředky země nalezají se v takovém stavu, který každého velitele vojska náležitě rozjímati nutí, má-li na území to vstoupiti. Hlavní silniční úzel Černé Hory jest sídelní město Cetyně, z kteréhožto na všecky strany země silnice vybíhají, rozuměj černohorské silnice, na kterých žádný silniční stavitel kdy nepracoval.*) Sledujme nejdříve ona spojovadla, která z Cetyně přes pobřežní horstvo vedou. Tu jest nejprvé šest hodin dlouhá silnice od onoho hlavního místa přes Njeguš do Kotoru s těžce přístupným odvětvením z Njeguši do Dobroty, pak cesta z Cetyně přes Reznu, Dub, Dide, Ovšinec, Rzanido, Grab a přes horský k břehu velmi příkře se klonící hřbet a okolo rakouské pevnůstky Ledencic do Rizně ve velmi skalnaté, hornaté krajině s drolinou, v které i horská děla jen s největšími obtížemi přepravovati se mohou; pak z Cetyně přes Klobuk do Trebinje s odvětvím z Trešnjeva do nyní tak často jmenované pevnůstky Dragalji; pak z Cetyně přes Očjević a Unji do Braić a odtud přes klášterní pevnůstku Stanjeviće do Budvy; taktéž z Cetyně přes sv. Mikulášský chrám do Stanjević a Budvy.

Další cesty přes pobřežní pohoří jest cesta z Rjeky cernojevićským úvozem přes Kobilić, Začir, Čestopolje a tvrz Gomillu do tvrze Lastvy, a silnice z Vir-Bazaru přes klášter „Sveti Ilija“ k rakouské pevnůstce Presjeku (odkud cesta pro soumary k albánskému přístavnímu místu Spici jde) do tvrze Lastvy.

Též přes černohorsko-hercegovinské hraniční pohoří vedou mnohé stezky, tak z Cetyně přes Dobrogoru, Ternine (kde r. 1716 Černohorci Turky porazili), Rudinu a hercegovinské území z Banjan do Gacka; pak z Cetyně skrz pravou směsici skal přes prosmyk slivjský do Nikšić, konečně, ze Žabljaku přes Podgoricu, pevnost Spuž, u lesu Visočice do Černé Hory vstupujíc a odtud přes Martinic (kde roku 1796 Černohorci Turky porazili), Lakić, Gradac, Persić, Kalan, Lavević, Osmjedrin a Velejte, neb v pravo okolo Zety skrze černohorskými vítězstvími slavná místa Košic (1839), Jastreb (1839), Čurilac (1792), Orjaluka, Frutak, Drenost, Bostosa, Ostrog**) a přes Slivje do Nikšiće.

Mimo to nalezají se čtyry popříčná spojení mezi cestami Cetyně-

---

*) Jedinou výjímku činí stavba silnice mezi Cetyní a Reznou, která ale dle Šestáka vzhledem k upotřebení nic lepší není než cesty od přírody.

**) Pevný klášter Ostrog, nejdůležitější strategický klíč země, panuje svým pobočním postavením nad spojením z Nikšiće s Spuží a s Cetyní.

Nikšičem a Žabljak-Nikšičem. Tatéž vedou z Cetyně přes Rjeku (prosmyk rjecký, kde r. 1687 Turci poraženi byli) do Žabljaku; pak z Cetyně přes spojiště u Gradace a Krusu (kde r. 1796 Černohorci nad Turky zvítězili) do Podgorice; pak z Cetyně přes Stitari do Spuže (velmi obtížná poloha!) a konečně z Rezna přes Miške do Frutaku.

Spojení mezi Černou Horou, Bosnií a Albánskem jsou následující: nejdříve z Podgorice přes Duklu,*) Stjenu, Crnci, Ričani, Jasenovo, Javorje úvozem strugským přes východní svah Dormitoru do Tašlidje na silnici pro karavany z Serajeva; pak z Javorje přes Posteni do Drobnjaku; pak z Nikšić do Tazlidžu; z Javorje do Šaranci v Bosnii: z bosenského Drobnjaku do Kolašina v Bosnii (přes Posteni, Malinsko, Strug a Siravac v Černé Hoře jdouc); pak z Jasenova do Kolašina; z Jasenova do Bjelopolje v Bosnii a konečně z Ričani do Guzinji v Albánsku.

Ještě zkrátka zmiňujeme se o popříčném spojení údolí Morači a Zety; tato vedou: z Jasenova do Frutaku; z Jasenova do Nikšiće a z Javorje do Nikšiće.

Z toho patrno, že mimo Cetyni též Jasenovo, Javorje a údolí hořejší Tušiny důležitými jsou spojišti. Mnohé spojovací silnice sbíhají se i přes Ostrog a Frutak dolů v údolí Zetiny, které k turecké tvrzi Spuži vedou, jakož se vůbec u Spuže a Podgoric veškeré cesty z údolí Zetinského a Moračského soustřeďují.

Setník Šesták líčí všecka tato spojení následujícími, málo vábícími slovy: „Nesčíslné stezky, které Černou Horu ve všech směrech křižují, jsou jen pro nohu od mládí ku slízání hor cvičenou schůdné. Cizinec naproti tomu s tíží se dále dostane na cestě pro soumary. I po těchto nemůže vůz jeti, pročež spatříš v Černé Hoře jen zřídka vůz a jezdce. Vozy obyčejně táhnou voli. K jezdění užívají nejvíce soumarů. Hubení, malí, slovansko-tatarští koně jsou ostatně pro černohorské spojení zcela jako stvořeni a nosí jezdce se vší jistotou přes pařezy a kamení.“

Týž zpravodaj má za to, „že sbor, vpád nepřátelský do Černé Hory podnikající, i kdyby jen z lehkých tlup sestával, jediné cest pro soumary k svým válečným podnikům užiti by mohl, předpokládaje, že kolony předcházející oddělení zákopnické pilně by na zlepšení jich pracovalo.“

Totoť jest ale zlá domněka, neb Černohorci, kteří úhlavní nepřátelé stavění silnic jsou, s těží by oddělení zákopnické klidně pracovati nechali.

Jen v plochém říčním údolí Zety, v krajině dolní Morači a na pobřežním pokraji skutarského jezera, může se lehkého jezdectva a děl upotřebiti. Totoť jest ale malá prostora, a přes to, že Turci to činili, nepřineslo to až posavade jim mnoho požehnání.

Popatří-li se jen na obyvatelstvo Černé Hory, zvýší se jen úctivost k této skalní pevnosti, jejíž obyvatelé všickni rození vojínové a sice, čím se chce ještě více říci, rození hrdinové jsou.**)

*) Zříceniny Dukly jsou bývalá Dioclea, jíž Diocletian vystavěl a kde se Římané usadili.

**) Že výrok ten není přehnaný, poznáme z dějin válečných Černé Hory.

Černohorců, národa to z nejčistšího jihoslovanského kmene, čítalo se na konci roku 1864 196.250 duší.. Mluví řečí srbskou, dle náboženství patří skoro výhradně k řecko-východní církvi. Jest to mohutný, bojovný národ, jemuž se tělesnou zdravotou, rychlostí a vytrvalostí, jakož i bystrostí smyslů a silou hlasu žádný jiný evropský národ nevyrovná. Svobodu milují nade vše a nepřetržité boje za jich neodvislost činí výhradně dějepis země. Zaměstnávají se chovem dobytka, lovením ryb, chovají ale zvláštní nelibost ke všem řemeslům; v tomto ohledu rovnají se ještě dnes zcela rytířům středověkým, s nimiž i jinak mnohou podobnost mají. Oděv záleží z malebného národního kroje, z širokých, jen až po kotníky sahajících modrých kalhot, z kamizoly ozdobně vyšité, ze živůtku z hrubé, bílé vlny, který prsa vždy odhalená nechává, z lehkých opanek a směle do hlavy vtlačené červené čepice. Tlumok, pás se zbraněmi a přes ramena přehozená ručnice doplňuje obraz Černohorce.

Válečná moc, která ve všeobecné branné povinnosti záleží, jest značná. V seznamu válečném jest 25.000 mužů pro každý okamžik válečně připravených zaneseno. V nouzi pak mohou tito nejméně o 10.000 m. rozmnoženi býti, tak že Černá Hora bez namahání hned 35.000 bojovníků, kteříž dobře ozbrojeni a v zbrani zkušeni jsou, do pole postaviti může. Vůdcem jest Mirko Petrović, otec nynějšího panujícího knížete. Jemu podřízeno jest 40 kapitánů (setníků). Ozbrojeni jsou nyní zadovkami.

Pohleďme nyní na jejich dějiny válečné. Zbytky vojska srbského, které, ačkoliv 30.000 Turků pobilo, v bitvě na Kosovu polji (15. června 1389) poraženo bylo, táhly se, aby nebyly půlměsícem podmaněny, do vysočiny mezi Hercegovinou a skutarským jezerem, mezi srbskými horami a Adrií zpět. Zde zřídili útočiště jihoslovanské svobody, křesťanskou oasu v tureckém tenkráte tak vysoko se vlnícím moři, jež se daleko přes Uhersko proudilo a vlny příboje o zdi Vídně zlomilo. Od bitvy na Kosovu polji jest Crnogora, země a národ „černých hor," země Iva Strašimíra, jenž první základy k této hrdinské říši položil, který pro svou tmavou pleť a svou bojovnou strašnost crni (černý) se nazýval, po něm pak celá země jmeno měla. Od tohoto času zavznívá skoro neustále hrdinný zpěv, tentoť jest dějinami, dějinami válečnými nepřemožitelných Crnogorců. Dle velezáslužných prací Medakoviće („Poviestnica Crne-Gore." Zemun 1850), Andriće („Geschichte des Fürstenthums Montenegro." Wien 1853) a J. Vaclíka („La souveraineté du Monténégro") podáváme zde hlavní úryvky černohorské válečné kroniky.

V r. 1410 porazil Balše, kníže zatanský, turecké vojsko, jemuž velel Euren paša a r. 1421 zničil jiné, které Mahmud II. sám osobně na Černou Horu vedl. Mezi r. 1424—1436 zvítězil Stefan Crnogorac, bratr Balšův, nad Turky v 63 bitvách, vystavěl též pevnost Žabljak, sídlo to Ivana Prvního, a založil dvě tržiště na jaderském pobřeží. Mezi dobou r. 1440—1450 zvítězil kníže Ivan II. v mnohých bitvách nad pašou vezírem Selim-Bostanžem vedenou tureckou mocí a porazil ji konečně, spojiv se se svým bratrem Djuradjem III. úplně u Djemopolje. Když pak Sultán Mahmud II. s Benátčany válčil a se Antivaru zmocnil, byl opět od spojených Benátčanů a Černohorců

pod Ivanem I. poražen. V r. 1480 vybojovali Černohorci Žabljak zpět, který jim v strašném boji v údolí Moračském krátce před tím odňat byl. Mimo to bojoval Ivan, spojen jsa se Skanderbegem albánským, v 60 bitvách proti nevěřícím a vždy zůstal vítězem. Roku 1483 odrazila Černá Hora opět strašný vpád turecký, pak porazil Djurdj, se svými Crnogorci u Lješkopolje svého odbojného bratra Staniše Bašutliju, který se Černé Hory pro Turecko zmocniti chtěl. Djuradj V., poslední kníže z hrdinného rodu Crnojeviću, černohorský Kodrus, vložil r. 1516 knížecí svoji moc u přítomnosti celého národa do rukou metropolity (vládyky) Vavila a ustanovil tím církev za řiditelku svobodného státu černých hor. Od toho času vítězí Černá Hora pod vedením svých vladyk. Porazila r. 1522 Solimanem vyslaného odpadlíka Petra, zprostila r. 1524 bosenskou pevnost Jajcu pod Jovanem Vukovićem proti 20.000 Turků v dvoudenní bitvě obležení, zničila r. 1570 vojsko Beglera Bassa Rumelského, zvítězila r. 1604 nad Alim Beyem v mnohodenní bitvě na březích Morače a zhubila r. 1612 jádro tureckého vojska pod pašou Mehmedem: Týž osud připravilo r. 1613 jen 10.000 Černohorců 60.000 mužů čítajícímu vojsku Arslan pašete.

Sulejman, paša skutarský, chtěl r. 1613 v čele velkého vojska Černou Horu si podmaniti. Dvacetidenní boj poučil jej ale o nemožnosti takého podniku. Též v r. 1687 zničili Černohorci turecké vojsko, jakož i v témže ještě roku porazili vyřítivše se se svých hor pod Vučetou Bogdanovićem pašu Topala u Mokriny. K vítězství tomuto řadila se brzy na to bitva na hoře Vrtjelki, kde Černohorci po osmidenním nepřetržitém boji odpadlíka Sulejmana Bagailiju s jeho vojskem odrazili.

Roku 1689 uzavřela Černá Hora s císařem Leopoldem smlouvu proti Turecku a prokázala mu tenkráte ve válce důležité služby. Účastnila se též vítězně války, jež Benátky proti Turkům roku 1693 vedly. Za dík dostalo se jí úplného zapomenutí v karlovickém míru.

Ale již v noci vánoční r. 1702, sicilských to nešporách Černé Hory, statečný vladyka Danilo setřásl harač (poplatek z hlavy) a zahnal i posledního Turka ze svého neodvislého území. R. 1706 paša hercegovinský, jenž chtěl Černou Horu vydobýti, od vladyky Danila Petroviće Njeguše na hlavu poražen. R. 1711 uzavřel Petr Velký ruský smlouvu s Černou Horou a uznal v slavném manifestu její neodvislost. Tito jemu tenkráte v Hercegovině jako i v Albánii výborné služby prokazovali — zapomnělo se ale opět v míru na ně. Měli nyní svých služeb pykati. Achmet II. poslal r. 1712 pod vedením Achmeta pašete vojsko pomsty čítající 107.000 mužů proti nim, byl však poražen tak, že v zkázonosných horských propastech 40.000 mužů zanechal. R. 1714 měl paša Duman Čuprilić s vojskem přes 120.000 mužů hany této pomstiti. Na začátku byl šťasten, ale boj prodlužoval se, jako vždy v těchto horách. Roku 1715 byl však na hlavu poražen a z Černé Hory vyhnán. Nové vítězství slavila Černá Hora 1716 proti 7000 Turkům pod Beyem Čengićem a 1717 osvobodil vladyka Danilo benátčanem Mucenigem proti Turkům hájené Antivari od obležení. Co dík za to zapomněli Benátčané opět v míru passarovickém (21. července 1718) na Černou Horu. Mezi sokolem černých hor a tureckým supem trvala válka bez přestání dále, ale

sokol měl ostřejší zobák než ošklivý jeho protivník. Tak porazila Černá Hora r. 1722 pašu Husseina Trebiňského s 20.000 muži, r. 1727 Čengiče Bekira s četným tureckým vojskem, r. 1732 pašu Topala Osmana s 30.000 muži, r. 1739 pašu skutarského Hoda Verdi Muhmet-Begoviće s 15.000 muži, r. 1750 pašu bosenského Čehaja s 30.000 muži, a ačkoliv potměšilostí Benátčanů dovoz prachu zakázán a tím nouze o prach nastala, ještě téhož roku jiné vojsko turecké, 30.000 mužů silné.

V Cařihradě zuřili nad výsledky posledních rytířů křesťanství. Již r. 1756 posláno bylo opět 80.000 mužů silné vojsko proti nim, a po jednoměsíčním tažení bylo i toto vojsko se ztrátou 40.000 mužů poraženo.

R. 1767 vystoupil dobrodruh z Chorvátska, Štěpán Mali, který se za caře ruského Petra III. Orlovem zadušeného vydával, povedlo se mu rozličné strany v Černé Hoře sjednotiti a hájil vítězně země proti přemoci s Benátčany spojených pašů bosenského, albánského a rumelského, jichžto spojené vojsko 120.000 mužů r. 1768 s nesčíslnými ztrátami poraženo bylo. Následkem zavedených s nimi vyjednávání a manifestů, které císař Josef II. rakouský a carovna Kateřina II. ruská, při započetí války proti portě r. 1788 Černé Hoře vydali, uchopili se tito zbraní a zaměstnávali 50.000 Turků až do r. 1791, byli ale v míru sistovském 14. srpna 1791 přes všecky obdržené sliby opět zapomenuti.

Roku 1792 utrpěl vezír skutarský Vara Mahmut Bašatlija dvě porážky v bitvách s Černohorci, r. 1795 zvítězila opět Černá Hora v Thermopylách Morače nad desetkrát silnějším tureckým vojskem.

Když revoluce francouzská vypukla a Benátčané v samé Itálii zaměstnáni byli, hodlal Kara Mahmut tuto situaci vykořistiti a roku 1796 s 30.000 mužů silným vojskem benátských državností v Dalmácii, především ale Černé Hory se zmocniti. Avšak 6000 Černohorců, kteří mu u místa Krus v cestu se postavili, porazili jej tak strašně, že se od té doby Turci přes půl století ničeho proti Černé Hoře podniknouti neodvážili.

Při vypuknutí rusko-francouzské války 1805 uposlechli Černohorci hned vyzvání čaře Alexandra I. a bojovali společně s Rusí v dalmatském pobřeží až do míru v Tilsitě 1807.

Francouzové, jimž nejvíce na tom záleželo, aby se Boky kotorské zmocnili, pokoušeli se slibováním vladyku Lauristona za přítele si získati, že jej Napoleon za dalmatského patriarchu ustanoví. Vladyka ale nedal se přemluviti. Maršál František Marmont, vévoda dubrovnický, pokoušel se r. 1808 Černou Horu si podmaniti; chtěl spojení k Dunaji Bosnou si otevříti a aby záda kryta měl, Hercegoviny se zmocniti. Vladyka ale zřídil hned všeobecnou hotovosť, aby hranic země přísně střežiti mohl a donutil po několika krutých bojích Francouze, že upustili od svého strategického plánu. V r. 1810 svedl skutarský paša Mustaj pro náhii Piperi válku proti Černohorcům, jež se pro něho velmi nešťastně skončila. Totéž potkalo téhož pašu v r. 1812. R. 1813 válčili Crnogorci společně s loďstvem anglickým proti Francouzům v Boce kotorské. Vladyka vybojoval Budvu, zmocnil se útokem veškerých tvrzí v tomto území a i samo město

Kotor přinutil, aby se vzdalo, načež celé území Boky k Černé Hoře připojil, avšak již v následujícím roce, následkem míru pařížského, Rakousku odstoupil.

Půtky Černohorců s Turky neměly od té doby žádného konce. V r. 1819 porazili pašu Tschelaudina s 12.000 muži, 1821 Deli pašu se značnějším ještě tureckým vojskem, 1832 vezíra Mehemeda Rešida. R. 1835 vybojovalo 12 Černohorců 300 muži hájenou pevnost Žabljak a hájili jí po 4 dny proti 3000 Turkům, načež se opět s kořistí do hor svých odebrali. R. 1839 poražen byl prudce vezír Bej Bušatlija od 300 Černohorců, kteří 10.000 mužů silné jeho vojsko na útěk obrátili. Nová vítězství slavili Černohorci r. 1840 u Žabljaku, Šarenci a Drobnjaku, 1842 u Grahova, 1844 u Doljaně, 1847 u Vir Cermnički a 1849 v náhii kučkaské.

Nová řádná válka vypukla mezi černými horami a Tureckem v r. 1852. Turkům podařilo se za mnohonásobně střídavého štěstí zbraní až do polovice února jen obsaditi přední země, nikoliv však dobyti skalních stěn v středu země a nepříznivá povětrnost, nemoci a nedostatky vzaly tureckému vojsku chuť tak, že porta ráda přijala sprostředkování Rakouska a své voje již koncem února opět z území černohorského vyvedla. I r. 1854 přišlo to opět ku krvavým pohraničním sporům. R. 1858 v Hercegovině vypuklé povstání zapletlo sousednou Černou Horu do války a 11. května toho roku utrpěli Turci od Černohorců ale tak citelnou porážku, že opět od války upustili a sprostředkováním Francie mír uzavřeli. Přec však již r. 1862 přišlo to opět pro povstání v Hercegovině k zjevné válce s portou. Tentokráte byli Turci zvítězivše u Ostrogu (10. července) a Rječky (24. a 25. srpna) vnikli na počátku září až k Cetyni. Ztráty, které v tomto tažení turecké vojsko utrpělo, byly však tak ohromné, Černá Hora i po dobytí Cetyně tak málo skrocena, že Turkům to milé bylo, když Černohorci mírné od nich učiněné výminky míru přijali.

Tento jen krátký pohled na válečný dějepis Černohorců dokazuje zajisté dostatečně, že by nikterak snadno nebylo s tímto tak statečným a ve zbrani vycvičeným národem s prospěchem válčiti.

Zahrňme nyní celý nástin stanoviska čistě vojenského ještě jednou několika málo slovy:

Černou Horu obkličující hory poskytují k nim se blížícímu nepříteli málo překročitelných míst a i tyto námi napřed uvedené spojovací prostředky, setkávají se, čím hlouběji v území Černé Hory vnikají, s tím většími překážkami, které každému vojenskému podniku skoro nepřemožitelné obtíže kladou. Tato povaha půdy uložila Crnogorcům zvláštní přirozený zákon pro jich vedení války, zpětběžnou obranu, která nepřítele od prosmyku k prosmyku, od skalního náspu k skalnímu náspu, dále až do nejneschůdnějších a nejnebezpečnějších částí země láká.

Na dalmatské a hercegovinské straně jest Černá Hora ochráněna nepřetržitou, nedobytnou hradební řadou věčných svých skalných hor ještě více k Bosnii, proti které hory její hlavní baštu tvoří. Jen k Albánii, směrem skutarského jezera, do kterého se řeky černohorské vlévají, otevírá se země.

Přímo z Bosnie jest zcela nemožno proti Černé Hoře cos podniknouti. Poměrně nejsnažšího přístupu poskytuje naproti tomu údolí řeky Zety, do kterého turecké území jižně pevností Spuží, severně pevností Nikšićem vniká. Proti slabým těmto místům hledí se Černohorci velmi pevnou klášterní pevností Ostrogem krýti. Mimo tento klášter mají i Cetyně a Jasenovo co silniční spojiště zvláštní strategickou důležitost.

Ostrog, ležící na cestě ze západní Černé Hory do Brd, panuje svým pobočním položením nejen nad spojením z Nikšić se Spuží a Cetyní, nýbrž jest i při offensivním (útočním) postupování Černohorců směrem k Nikšićům nejlepší oporou.

Cetyně jest výtečnými postaveními u Rječky, Testiariy, Stitari, Oranida, Miške, Lovčenu, Njeguše, Očjeniće a Utrgu dobře kryta.

Jasenovo konečně, kde se cesty z Hercegoviny a Bosnie přes Nikšić, Drobnjak, Tašlidžu, Šaranci, Kolašin a Bjelopolje, jakož i z Albánie přes Bratonošić a Podgorici a též i cesty ze západní Černé Hory křižují, kryty jsou dosti mnohými postaveními, jimiž tyto cesty jednotlivě opanovány jsou; Černá Hora jest skalní pevnost, v níž bydlí rod hrdinův.

Jistý německý popisovatel země této, která dříve nebo později ve válkách národů balkánský ostrov obývajících ještě znamenitou úlohu hráti bude, nazval ji „Kovárnou mužův“. Významné slovo, na které ještě stále v Cetyni uschované lebky v boji zabitých tureckých velitelů až dosti jasně upomínají.

Máme za to, že zřejmě můžeme vyřknouti, že Černohorci svým skoro pětistyletým bojem za neodvislosť proti Turkům, jichžto síly tak často seslabili, o celé evropské křesťanství si zásluhy získali. „Černá Hora“, toť byl kůl v mase Moslemínů, skála o kterou nejlepší a nejdivočejší jich síly se zlomily a dokrvácely.

Zajisté nepodvolí se žádný křesťanský stát tak politováníhodné jak obtížné úloze, zkrotiti tento hrdinný národ mocí. Zajisté spočívalo by to však ve všeobecném evropském prospěchu, pomoci Černohorcům, t. j. jim úrodné břehy skutarského jezera a na choboty bohatý přístav spizský opatřiti, aby se konečně zabezpečenému, tichému vývoji osvěty (vzdělanosti) oddati mohli. Taký čin byl by důležitým politicko-strategickým šachovním tahem v tak temně zamotané východní otázce.

Bosna a Hercegovina.

Bosnie (Bosna) a Hercegovina leží mezi 42° 40′ a 45° 15′ severní šířky a mezi 33° 20′ a 38° 45′ východní délky. Na severu činí hranici Glina od Maljevacu až nedaleko Starosela,*) pak (silnice) čardaky (sruby) chráněná čára až k Toplě, Unna přes Kostainicu až k Jasenovaci a Sava, až po ústí Driny u Rače. Na východu dělí posléze jmenovaná řeka až tam, kde Župa se do ní vlévá, bosenské

*) Pohraničné stanovisko, stráž.

území od srbského. Od vtoku Župy počínajíc táhne se hranice po pravém břehu Driny, obkličuje Stolać, Bielu, Usiel-Planinu a nejposlednější úpady Bielo-Brda. Srbské čardaky naznačují ji, jak popisuje praporník Rośkiewić,*) až k pohraničné stráži Podzigle, velmi na blízku vtoku Uvaće do Limu.

Od tohoto stanoviště (stráže) počínajíc činí Uvać hranici až hřebenem horským Planiny muretinské, Machmatem, Javorem a solnickou Planinou tvořená pásmovým stanovištěm se naznačuje. Nedaleko Rašky rozprostírá se hranice podél řeky Sbaru až k místu Sarenje, odkud podél pravé téže údolní stěny až do krajiny Mitrovické běží. Na jih táhne se od Mitrovic počínajíc v malém oblouku opět k Sbaru, provází tuto řeku krátkou vzdáleností, spěje na hřeben mokré Planiny a jde pak táhnouc se na sever ke kruševicské Planině a k Limu u vsi Bioče. Tam kde vlévá se Vranjurtica do Limu jest trojí hraniční mez Bosny, Albánie a Černé Hory. Odtuď běží hranice podél svrchu jmenovaného potoku až k pramenu, pak v rovné čáře až k horskému jezeru Cikva Jezeru, odtud území kolašínské na jih jižně uzavírajíc, v severozápadním směru k hoře Ornici a v západním, později jihozápadním k Vojníku, konečně táhnouc se na jih v rovné čáře k prohlubenému ústí Matice, která až ku vtoku Goropoljské-Rjeky do jezera Slana mezi činí. Od jezera tohoto běží přes Kittu, Pomelenik-Planinu k Vučimu Zubu (trojské rozhrání) a odtud až ke vsi Mokrine do údolí suttorinského k zálivu Novi. Na západu činí až k přístavu kleckému hranici dalmatské pobřežní pohoří Drinji a Debeli-Vrch.

Mořské pobřeží Imotice až k Slivnu ve vzdálenosti jedné míle v severozápadním směru přináleží Hercegovině,**) kdežto hranice se na východ k hoře Žabě obracuje, odkud se na severozápad k Narentě u Metkovič táhne. Dále zasahuje vsi Blasinać, Vertović, obkličuje v kruhu Imoši, dotýká se v tomto směru až i Arzana a vkročí pak na hřeben pásma proložského až k Dinaře. Od hory Dinary táhne se pak hranice údolím balonickým až k Unně, podél které až k Armainu běží a pak ji zanechajíc skoro v rovné čáře až k stanovišti Zavalje, nedaleko Bihaću se táhne, odkud přes Taržac podél Koranny u Sturlić a konečně odtud přes Valiselo do Maljevic na Glinu jde.

Bosnu dělí na severu Sava od Slavonie (Rakouska), na východě řeky Uvać, Lim a Drino od Srbska, na západu dinárské Alpy a Unna od Dalmácie, kdežto na jihu s Dalmácií, Černou Horou a Albánskem hraničí.

Obsah plochy a počet obyvatelstva Bosny obnáší 760 □ mil s 796.000 duší, Hercegoviny 240 □ mil s 230.000 duší a okres Novibazar 125 □ mil s 125.000 duší.

Dle rozdělení politického rozpadá Bosnie na 6 kaimakamlyků neboli vládních okresů:

---

*) Studien über Bosnien und die Hercegovina von J. Rośkowicz, k. k. Major im Generalstabe, Leipzig, F. A. Brockhaus.

**) Území bosensko-hercegovinské protíná Dalmácii, aby až k Adrii dostoupilo, dvakráte, čím úzká páska, na které Dubrovník leží a s druhé strany území kotorské od ostatní Dalmácie odděleno jest. Zvláštní toto ohraničení pochází z času dubrovnické republiky, která, aby lépe proti Benátkám chráněna byla, na obou stranách úzké kusy země Portě odstoupila.

1. Serajevo s kraji (nahije neb kasa), Serajevo (kraj městský), Visoka, Foiniza, Neretva, Tšelebi-Bazar.

2. Travnik s kraji: Travnik, Seniza, Livno, Glamoč, Alkhissar, Jajze, Gölhissar, Prosov.

3. Bihač, severozápadní část, s kraji: Bihač, Novoselo, Priedov, Novi, Dubiza, Ostrošak, Krupa, Starimejdan, Kosaraz, Kliuč.

4. Banjaluka s kraji: Banjaluka, Derbend, Tešanj.

5. Zvornik, východně podél srbské hranice s kraji: Zvornik, Bielina, Tusla-Gornja, Tusla-Donja, Srebernica, Berčka, Kladina, Gradalšač, Maglaj.

6. Novibazar, na jihovýchodu, s kraji: Novibazar, Novivaroš, Senica, Metrovica, Višegrad, Tergušna, Bihor.

Hercegovina má 3 Sandšaky: Mosar, Trebinje a Tažlydša neb Pavlje s 17 nahiemi.

Horstvo bosenské a hercegovinské náleží k zemišti dinárských Alp a tvoří odvětvujíc se od dalmatsko-bosenských pomezních hor dinarských a gujatských rozhraní vod mezi přítoky Savy a přítoky moře jaderského, táhnouc se hlavním tahem ve směru severozápadním jako i v jihovýchodním směru skrz Bosnii, Hercegovinu, Černou Horu a severní Albánsko.

Dle Boškiewiće vykazují vůbec mezi Vrbasem a Drinou na sever a severovýchod se odvětvující horská pásma hřbetní tvary, větve západně od Vrbas, jakož i ty, které se od rozhraní vod na jihozápad a jih dělí, tvary pánvičné a krasové.

Celá země je hornatá a nenazývá se nadarmo illyrské Švýcarsko. Na východu dinarských Alp naplněna jest sounáležitou soustavou rovnoběžných, od severozápadu na jihovýchod táhnoucích se horských pásem, která četnými dle běhu řek poznamenanými podélnými údolími dělena jsou.

Nejhlavnější těchto pásem jest pohoří vitorgaské (na severozápadu) a jeho jihovýchodní prodloužení, Malovan, který u Kupresu 4500′ vys. k 3000′ vysokému bystricskému údolí klesá; východně od tohoto zdvihá se u pramenů Sanisci, Koprilnica Planina *) až k 5000′ na druhé straně Vrbas Radovan. Kdežto odtud na sever a severovýchod k Savě horská pásma pozvolna klesají (jako na př. Lšubač-Planina 1500′), zdvihá se jižně (u Vojnici) s 6000′ vysokou Lec-Planinou počínající vysoké pásmo, jež provází horní Narenta a východní hranici hercegovinskou tvoří.

Na jihozápadu stojí nejméně též tak vysoký Vranać, a jižně od tohoto 3800′ vysoký Porim. Přes toto horstvo vede silnice z Mostýru do Bosny Seraje ve výšce 3500′ přes 4000′ vysoké vrcholy. Ještě dále na jihovýchod po stranách hořejší Driny, leží opět více než 6000′ vysoká preskavacská a sučinská Planina, jako Volojak (5900′) a Voin, které na jihovýchodu na rohu Černé Hory s gigantickým Dormitorem (přes 8000′ vysoký) se končí. Mezi planinami nalezající se vlnovitou planinu horskou pokrývají šťávnatá hořčem okrášlená alpská luka.

Popatříme-li na horopis této země, dáme spisovateli vojenské studie „Horská válka“ zajisté za pravdu, který praví: „Bosna jest

*) Planina nazývá se pohoří.

jedna ze zemí, která dle své povahy půdy od přírody samé za bojiště trvalé malé války a těžce udusitelných guerillních bojů vyhlídnuta se býti zdá.“

Kotlinaté útvary počínají již jižně, stupně šířky Bihač Banjalučské přibírají k jihu a západu Vrbasu povaze krasové horských pásem odpovídajíce vždy větší rozměry a zasluhují pro hojnost vod a vysoké položení s přibývající velkostí jmeno vysočin (Vysočiny malé rozsáhlosti, jakož i nížiny mají obyčejně jmeno „polje“.)

Tyto z větší části roklinatými řekami, t. j. takovými vodními žilami svlažované vysočiny, které místo aby se do jiných řek vlévaly, najednou opět v horských roklinách se ztrácí, aby snad po několika mílích daleko vzdáleny pod jiným jmenem opět na povrch vystupovaly, jsou od severu na jih vysočiny Bilaj a Petrovać (s potůčkem Coškou), s kterými chudá na vodu Bravsko-polje hraničí, vysočina Dobrinia a Hidin Megdan (špatná a jen občasně svlažována), vysočina Podrešnica (bohatě ovodněná ale močálovitá) vys. Grahovo (Gvizdo-Rjeka, potok), Sinokosa (bažinatá), Livno, též Livajnsko-polje nazvaná (s mnohými mosty, 40′ široká a 2—3′ hluboká Bystrica), Glamoć neb Glamočko-polje (Vrba), Kupreš (potok Milać), Duvno (Suica), Rakitno, kterou Smianja ovlažuje, Kotlina Rusko-polje východně od Arzana, vysočina posusjeská východně od Smoše, kterou Grabovica ovlažuje, a vysočina brotujoská na Narentě severně od Počitelji.

Všecky tyto vysočiny leží v krasové půdě, skromné rozsáhlosti a vyjma posledně jmenované jsou jen slabě olidněny. Se suchopárnou krasovou plochou Bachtievici (na cestě z Konjice do Mostýru) hraničí vysočina nevesenjská, jež jest nejrozsáhlejší v Bosnii a Hercegovině. Zavlažována jest Zamolskou-Rjekou, která přijímá potok Moreski, a západně od Bratace po kamenném mostě přejíti se dá. Východní pokračování vysočiny nevesenjské jest vysočina Gačko, která opět východně Rjebu-Dolinou pokračuje. (Svlažována bohatou na vodu Musicou, jež přijímá Gračanicu a Lješnicu a jižně od Metokia most má.) K této pojí se jižně vysoké údolí Černica, kdežto se rovnoběžně k vysočinám nevesenjským a gačkoským a jižně od obou vysočiny Dabra a Fatnica (velmi nepatrnými vodními žilami) se rozprostírají. K této pojí se opět na východu vysočina Plana a Korito (jen cisterny), o kterou se opět v směru jihovýchodním kamenitá půda Golia a v pohoří dugaském dobře svlažované Gornje-polje opírá.

Vysočinu nikšićskou proteká dílem černohorskou hranici tvořící Matica, která, vznikajíc na Pusti-Lisaćské Gorrpolsku, Mostaniču, Žetu a Garčanicu-rjeku přijímá, kteréžto přítoky na silnici z Nikšić do Bilku mosty mají. Dvě hodiny na jihu od Dabra rozprostírá se málo ovodněná vysočina Ljubinje, na kterou v jihovýchodním směru kotlina krasová, ležící na silnici Trebinje-Bilek, nás leduje, kdežto se, 5 hodin severovýchodně od ní, co strategická operační opora proti Černé Hoře důležitá vysočina Bilečská rozprostírá, která okolo ní ležící kamenné poušti jediné bohatstvím pramenů s to jest, aby větší voje vodou zaopatřovala a mimo to i té výhody poskytuje, že blízko černohorské hranice spojištěm více cest jest, kterých co řadových silnic užiti se může.

Na patě vysočiny Bilečské táhne se vysočina Trebinčicská do

Trebinje, kde jmeno Trebinské a Popovo-polje přijímá. (Trebinčina střídavě mezi 20′ a 6′ široká a 2′—4′ hluboká má nad Trebinjí [Arslanagica-Most] a u Slana most, a u Grančarevo a Trebinje jsou přívozy.)

Čtyry hodiny severovýchodně od Ulloku šíří se po pravém břehu Narentině na západ a východ otevřená vysočina zagorská (nepatrné vodní žíly). Něco málo severně od Zagorie nalezá se kotlina krbliny. Na planině horské a jižních úpadcích Romanjské Planiny rozprostírá se vysočina Glasimaće (potok Bešetnica), na které se hlavní silnice spojují, jež od Zvorniku a Vyšehradu do Serajeva vedou. Východně od této nalezá se kotlina Košutica, již Lehova protéká a na krasové horské planině, která Romanjou, Šemećem, Kopitarem, Studenou Baturou-Kraljevou- a Vuksićkou planinou se tvoří, nalezá se ještě množství kotlinatých svahů, z nichž nejznamenitější je na silnici do Vyšehradu isanské, selianské, pesuričské a šemećské-polje a východně od Glasinace mrkalské, arnautovićské a kraljevo-polje. Od severozápadu k jihovýchodu táhnoucímu se pásmu hor v Hercegovině se podobajíce a sledujíce přirozeně týž směr řadí se též vysočiny, což se zřejmě v poloze vysočin nevesenjeské a gačské, Dobrá, Fabrica, Plané, Ljubinje a Sasenu, jakož i v běhu Trebinčice objevuje.

Větší nížiny nalezají se skoro jen podél pravého břehu Sávy. Co takové uvádíme: rovinu východně od ústí Unny do Sávy, naproti Jasenovacům, Ljevčanicu Polji, mezi Sávou jižně od Busudu (Brodu). Západně od ústí Bosny, pak východně této podél Sávy až k ústí Driny v měnící se šířce 3—6 hodin.

Důležitější než Dalmácie a Černé Hory jest vodopis Bosny a Hercegoviny, poněvadž znamenité vodní žíly tímto územím protékají. Brání-li hory již spojení vojsk, jest těžko přec opanovati je a jen málo hornatých krajin, vyjma snad Černou Horu a jižní Dalmátsko neposkytují skoro nikdy tak trvalé obrany, jako velké proudy a řeky.

Nejdůležitější řeka Bosny jest Sáva, jež v šířce 150—400 kroků od Jasenovače počínaje rakousko-bosenskou hranici tvoří. Jest splavná pro parolodi, nese tíži 4000 centnýřů a teče směr často měníc mezi 2°—3° vysokými rozsedlými břehy a nevede, dokud se Bosny dotýká, přes ni žádný most.

Přítoky její po pravé straně jsou:

1) Unna, která u Armaiku na turecké území vstupuje, z počátku úzkým a skalnatým, od Bihaće až k Kruppě otevřenějším, odtud až k Novi lesnatým pohořím uzavřeným a pak až k Dubice hornatou krajinou tvořeným širokým údolím teče, až u Dubice na rovinu vstupuje a se u Jasenovaće do Sávy vlévá. Při ústí 150 kroků široká, jest na dolním svém běhu splavná, u Kullen-Vakufu, Bihaće, Kruppi a Kostainici nalezají se mosty, u Ripać, Perekovic, Ostrožam, Ottoka, Novi u Dubice pak přívozy. Přijímá v levo několik potoků, v pravo v Černé Hoře vznikající, u Armainu vlévající se Unnac (u Dervaru most), Čagiavici a Sannu, která v Černé Hoře vznikajíc u Ključe dobře zdělaným, odtud u Janski Mostu rozšířenějším, u Prjedoru se opět úžícím údolím protéká a konečně opět širokým údolím se vinouc u Novi do Unny se vlévá. Na dolním běhu 200 kroků široká, počíná býti u Prjedoru splavnou a má u Ključ,

Sanski-Mostu a Novi mosty. V levo i v pravo přijímá nepatrné říčky a potoky.

2) Verbas, prýštící se na Lecu a Radušské planině teče směrem severním, od Goruc-Vakufu, až k Skoplje širokým, úrodným, odtud až k Banjaluku skalnatým, lesnatým často úzkým údolím obracuje se tam k severo-východu a jest ode vsi Maglai počínaje jen na pravém břehu provázen motaičaskou planinou, na levém břehu ale rozsáhlou ljevčanickou rovinou ohraničen. Při ústí a Sterbasu do Sávy 150 kroků široký a od Banjaluky počínaje 4—5′ hluboký, jest splavný odtud pro menší lodě. U Skoplje vede přes něho kamenný most a dva dřevěné u Sajce i Benjaluky a jeden u Trnu. Z přítoků jeho sluší mimo několik potoků poznamenati v levo Plivu na Vitorogu vznikající, která jde vysokým hornatým údolím, v pravo Janičku, v levo u jezera Maidansku-rjeku přijímá a pod tímto místem krásné jezero Gyslhisser tvoří. Vlévá se u Jaice 60 kroků jsouc široká do Verbasu, který v pravo u Skoplje Oborču, nad Jaicem Koslar u zřícenin Kometinu Ugar, u Karanovace Svrakovu, pak Verbanju přijímá, kteréžto všecky řeky vysokými skalnatými, částečně hustě lesy porostlými břehy obklíčeny jsou.

3) Ukrina, jakožto velká Ukrina na Očensu a co malá na boriaské planině vznikajíc, a se pak při ústí potoku Denis spojujíc, protéká až ke Kremně lesnatá, hornatá, pak vzdělaná, širší údolí a vpadá u Koračja-Dolni do Sávy. U Derventu jest most, lze ji však i přebroditi.

4) Bosna, na patě igmaňského pohoří vznikajíc, 50—500 kroků široká, 2—5′ hluboká protéká Sarajevsko-polje od Dvoru až k Gradisći údolím středopohoří, od Gradisći k Orahovice lesnatými prosmyky, pak až k Modrići dosti rozšířeným údolím, teče pak na rovinu, kde se západně od tureckého Šamaće do Sávy vlévá. Od Maglaje počínajíc jest pro malé lodě splavná, u Ilidžie má kamenný, u Řaljeva, Visoke a Lenic dřevěný most. U Kakanje, Orahovic, Zepři, Maglaiu, Doboje, Kotorska a Doboru nalezají se převozy. V levo přitékají k ní (u Visoke) Kreševou (u Ban Brda) a Fojnicí (u Kiseljaku) sesilněná, 50 kroků široká Zepenica, přes kterou u Ban Brda, Kiseljaku a Visoke mosty vedou, jakož i Lašva a Ussora. V pravo vlévají se do ní Železnice, jež má most u Ilidže, při ústí svém 60 kroků široká Miljačka, jež má 6 mostů, při ústí 80 kroků široká Krivaja (s lávkami u Viaku, Čarev-Hanu a Gosovice) a při ústí 70 kroků široká Spreca (u Stipovopolje most).

Mezi ústími Bosny a Driny přitéká k Sávě více malých řek, totiž: Tolisa, Gojmir, Mrešnića, Perkovica, Blazevica, konečně Tinje, kteráž z velké a malé Tinje v Majevici sestává. Všecky tyto říčky lze přebroditi, mají však při ústí pro vozovou cestu vedoucí ze Šamaće do Berčky most.

5) Drina povstává spojením se Pivy, která co dravá horská voda skalnatým údolím se valí, a u kláštera Piva most má, s Tarou na úpatí Komu vznikající, která územím kolašinským v skalnatých údolních stěnách protéká u Kolašina, Kapitanovu-rjeku přijímá a při spojení se s Pivou u Humu 50 kroků široká jest.

Od Humu až k Foči pohybuje se Drina k severu, odtud k vý-

chodu, teče pak v mnohých záhybech mezi skalními a lesnatými pohořími až k Vyšehradu (kamenný most s 11 pilíři) a odtud v směru severním od ústí Žepy počínajíc, tvoří hranici až k Zvorniku. U Janji vstupuje řeka na rovinu a vlévá se naproti Rači do Sávy. Odtud pak nelze Drinu více přebroditi, u Foči 100, u Višehradu 170, při ústí 3—400 kroků široká, jest od Ljubovice pro malé lodě splavná.

Přívozy nalezají se u Humu, u Brodu nad Fočou, u Ustikoliny, Govaždy, Medzidzje Ljubovie, Zvorniku, Lošnice, Janji, Balatuna a u Rači.

V levo její přítoky jsou: Sustinska, která u Prosejenic velikolepé skaliny Sela a Volujaku prolomuje a 60′ široký skalní prosmyk tvoří, kde za času srbských cařů zamykací prosmyk byl. (V prosmyku samém vedou přes ni tři pod Ticntištou jeden most.) Nad Fočou ústící se Bystrica, již lze všude přebroditi, která u výtoku svém u Gorazdy 40 kroků široká a Prača, kterou po dřevěném mostu přejíti lze; při ústí pod Vratarem 30 kroků široká Žepa (u vsi Žepy nalezá se stezka); pod vsí Mihailovicemi vlévající se Kriševica; v širokém údolí u Kosierevopolje, při ústí 60 kroků široká Drinača, která sama více nenepatrných přítoků má (v pravo Tivča, Suovarac a Sadar, křerý u Paloše a Nové Kosaby most má).

Další levé přítoky Driny až k ústí jejímu do Savy jsou: Josava, Sapna, Jasenica, Lokajuska, Pjelička, Tavna a u vtoku 30 kroků široká Janja.

Přítoky Driny v pravo jsou: 30 kroků široká u Foči (kde dva mosty jsou) vlévající se Čehotina; nedaleko Goraždy ústící se Prisoj; Janina (u vsi Bačvy); jezero Plavn protekající, naproti Medzidzje 60—70 kroků u ústí široký Lim, který u Priepolje most má, a mnohé přítoky přijímá (v levo Krešticu, Grasdinicu, Vranjusticu, Jalovicu, Akočku, Šelašnicu s Svezdanskou Rjekou a Poblatnicu; v pravo: Ljubusticu, Drčku, Kočevu, Miloševu, Bystricu, Kratova, Godušu a Uvač, který skoro po sedm hodin srbsko-bosenskou hranici činí a 40 kroků široký u Priboje se vlévá; Stržava, jež na bosenském území u Jagodiny most má, ostatně všude ji přebroditi lze, a která se u Vyšehradu 30—40 kroků dlouhá vlévá.

Druhá hlavní řeka země jest Narenta, jež spojením se dvou potoků (Krupaće na jabučském pohoří a Pridvoričky-Rjeky na hoře Gredlu) u Pridvorica vzniká, odtud až ke Konjici v severozápadním, až k ústí Ramu v západním směru teče, pak na jih se otáčí, až k Buně tomuto směru věrnou zůstává, pak se jihozápadně obrací u Metković v Dalmátsku na rakouské území vtéká a ve víceramennou (v dvou hlavních ramenou a v 6 vtocích) u pevnůstky Opus svým nezdravým položením tak pověstné do Adrie se vlévá.

Od svého vzniku až ke Konjici obklíčena jsouc vysokými částečně lesnatými skalními stěnami, teče odtud až ke Konjici otevřenějším, dílem lesnatým, dílem vzdělávaným údolím súžena jest opět až k Podporimu kolmými 2—3000′ vysokými skalními stěnami a teče nad a pod Mostýrem rozšířenými údolími, které ale pod Bunou nízkými horami opět velmi súženy jsou. Od Buny až po Počitelj a u Gebelly, kde prolomeno jest pohoří proložské, ohraničují jen mírně vysoké horské paty řeku. U Glavatičeny lze ji přejíti po dřevěném,

u Konjice též i u Mostýru po kamenném mostě. Přívozy nalezají se u Buny, Pečitelj a Metković a brod $^1/_4$ hodiny nad Mostýrem. Již u Mostýru jest 4' hluboká, 60 kroků široká, jest od Kruševič splavná a od Metković plavou s parníky. Větších přítoků přijímá Narenta devět v pravo, totiž: Naretvu neb malou Narentu (20 kroků širokou) ústí má nad Konjicou; Ramu (30 kroků širokou) dvě hodiny pod Uzdem; s výšky 80' do Narenty se řítící Perutać a Proporać; Divú Grabovići, která se ústí u Luksa-Grabu; Drežniću (25 kroků širokou) 4 hodiny pod Sablanicí; Vojnu; Listici neb Sasenici, přes kterou vedou u Širokého Briegu a Buny mosty po dobrodružném běhu, při kterém skrz jezerní bahno mostarski Blato jde a později jedenkráte $2^1/_2$ hodiny pod zemí teče u Buny (40 kroků široká) do Narenty se vlévá; Trebisat, který má u Priboje a u Strugu mosty, u Strugu se ústí.

Přítoky Narenty v levo jsou: Potok Gvoznica: Stranina, která protéká na silnici z Konjice do Mostýru se nalezající malé jezero „Jezero" a pak jako Vlach-Rjeka pod Glavatičevem se ústí; Biela nad, Tisevica pod Konjicí; Lagosčina u Jablanic; bohatá na vodu 100 kroků široká, 2—4' hluboká Buna, která u Buny (kde se nalezá kamenný most) se ústí; často vyschlá Bisina; Bregava, která má u Stolace dva (kamenné) u Prebiloče jeden most (60 kroků široká) u Čapliny se vlévá — a v Utově-Blatě pramenící se přebroditelná Kruppa, jež se u Doljana do Narenty vlévá.

Třetí řeka země, Ibar totiž, jak sám Rośkiewić, jenž nejlepší mapu Bosny sdělal, se přiznává, jest u svého pramene jako i běhu jen málo znám. S jistotou se říci může, že se u Mitrovic na sever obrací, od Jarenje hranici tvoří a pod Raškou srbské území protéká. U Rašky přijímá Rašku, v levo Ludsku a Deževu, v pravo Jasanici, Trnavu a Iličku na blízku Nového bazaru.

Hlavní spojovací prostředky Bosny a Hercegoviny jsou následující:

Ze Serajeva (45.000 obyvatelů, pevnost již silně se rozpadává) přes Rakovici, Kiseljak, Busovać, Travník (12.000 obyv.), Skoplje (2.000 obyv.), Prušać, Kupreš, Suica, Livno (tržiště, 3.500 mahomedánů, 1.600 křesťanů); Prolog-Han do Signu (41 tureckých jezdeckých hodin).

Z Travniku přes Karaulu, Jaice (2.500 obyv.), Varcar-Vakuv (2.000 obyv.), Čadjavice, Ključ, Han-Bravsko, Petrovać (2.000 obyv.), Bilai, Lippu, Dubovsko Ripać, do Bihaće (zanedbané pevnosti 4000 obyvatelů, $^1/_2$ hodiny odtud jest pohraniční stráž Zavalje (37 tureckých jezdeckých hodin).

Z Ključe přes Bravsko, Petrovać, Dervaz do Resanovce (vsi, $16^1/_2$ tur. jezdeckých hodin.

Z Travniku přes Vitovlje, Ugar, Skender, Vakuv, H. Ploču, Javoru, Koranovac, Banjaluku (15.000 obyvatelů), Ivainsko, Kosarac (2—3000 obyv.), Prjedov do Novi (město, dříve často oblehaná pevnost, 3. října 1789 Laudonem vybojovaná, 1600 obyv., $36^1/_2$ tur. jezdeckých hodin).

Z Banjaluky přes Maglai (ves) do staré Gradišky naproti

ve vojenské hranici ležící pevnosti Berbiru (1500 obyvatelů, r. 1789 Laudonem vydobyté, 11 tur. jezdeckých hodin).

Vozová cesta ze Serajeva*) v bosenském údolí přes Rakonici, Kiseljak, Busovac (700 obyv.), Viteš Zenič, Vrauduk (ves s tvrzí horskou), Zepše (2000 obyv.), Maglai (městýs 1800 obyv.), Doboj (1600 obyv.), Foči (2000 obyv.), Dervent (se starou tvrzí; 2000 obyv.), do Brodu neb Busudu (hlavní vchod do Bosnie!) 46 tur. jezd. hodin.

Ze Serajeva po pravém břehu Bosny do Zenice, 16 hodin.

Ze Serajeva přes Han Osren, Olovo, Kladain (1600 obyv.), dolní Tuzlu (6000 obyv.), do Berčky (2000 obyvatelů, 30 tureckých jezd. hodin).

Ze Serajeva přes Vlasenici, Zvornik (město a pevnost 8—9000 obyv.; r. 1688 od markhraběte Ludvika bádenského, 1689 opět od Turků dobytá), Janji (1200 obyv.), Balatum do Raču (na rakouském břehu Sávy, 38 tur. jezd. hodin).

Ze Serajeva přes Vyšehrad, Nový Varoš do Novibazaru (s tvrzí; 9000 obyv., 51 tur. jezd. hodin).

Ze Serajeva přes Gorazdu, Gainici, Priepolje, Sjenici do Nového Bazaru (49. tur. jezd. hodin).

Ze Serajeva přes Blazni, Tarčin, Bradinu, Konjic (12000 obyv., až sem jest silnice ledva schodná, pak jest obtížná), Borke, Zimlje-Han, Mostar (18000 obyv.), Bunu do Metkovic (městečka v Dalmatsku, $28^1/_2$ tur. jezd. hodin).

Z Neretvy po levém břehu Narenty až k ústí Ramy (kamenný most) přes Uzdo, Prozor, do kotliny Ramy, pak přes Stit a Mokronoge do Livna (25 tur. jezd. hodin).

Z Mostýru přes Doberkovi, Mammiće do dalmatského městečka Smoši (12 tur. jezd. hodin).

Z Mostýru přes Bunu, Stolac (3000 obyvatelův), Ljubinje (1500 obyv.), do Trebinje (špatně opevněna, 3000 obyv., 18 tureckých jezd. hodin).

Ze Stolac přes Dabru, Fatnici, Planu do Bileku (vsi na vysočině bilečské, 12 tur. jezd. hodin).

Z Mostýru přes Nevesenj, Zatom a přes Grabovici, Metokiji (1000 obyv.), Krstać do Nikšić (2000 obyv., 29 tur. jezd. hodin).

Snad by to mělo zvláštní zájmy, spojovací prostředky Hercegoviny ještě jedenkráte samy pro sebe pozorovati. Tyto dají se oddílem, který Narenta od Konjice až ku svému ústí středem země činí, nejlépe na spojení v levo a v pravo rozděliti.

Na levo nalézají se spojení z pevnůstky Opus do Mostýru; ze Stagna přes Polje a Trnovo do Trnovic a odtud průsmykem hraničního pohoří do Stolasu;**) ze Slana do Stolac; z Dubrovníku přes Stari-Slano, Ljubinje (s pevným zámkem) do Mostýru; z Dubrovníku starého a Novi (Castelnuovo) údolím trebinjštickým do Tre-

---

*) Serajevo, hlavní město Bosnie, bylo r. 1697 princem Eugenem Savojským vydobyto.

**) Stolac má položením svým na výběžku skalním proti střelám chráněný zámek.

binje*) (odkud cesta přes horu Clivo a místo Rudine do Bileće vede); z Novi a Risně, když se byly obě cesty u proslulé pevnůstky Dragalje spojily, polem grahovským (které pod ochranou Černohorců jest) přes pevnůstku Klobuk (která cestu tuto ovládá a kde r. 1807 bitva mezi Turky, Rusy a Černohorci se strhla) a Bilač**) do Mostýru; konečně velmi obtížná cesta z Mostýru, hlavního města Pašaliku, přes tři rovnoběžné řetězy z Konjice na Narentě do Serajeva.

Spojení v pravo od Narenty jsou: z Metković přes Gabellu; Strugo, Čaplinu, Bjelotice a Višepolje do Mostýru; z Vergovac dlouhou úžlabinou Prologhu přes Ljubušku do Mostýru; z Imoše přes Posojčje, Duvno a Nakini-Dvori do Mostýru; ze Splita přes Sinj, překročujíc Cetyni a hřbet Prologhu prosmykem bilibrigským do pevnosti Livna, kde se dělí cesty na rozličné strany; východně do zámku Županjace, pak Rakitna, pro spojení s cestou, která vede z Imoše; dále přes Županjac a Gostiniće do Serajeva, s druhé strany i Konjici, pak přes Prisak, Šerbici a Ljubanšiće do Glamoče, ze Sokol do Grahova, konečně přes prološké pásmo prosmykem vrilloským do Kninu.

Nejschůdnější ze spojení těchto jsou ona z Dubrovníku přes Stari-Slano, z Opusu přes Matkoviće do Mostýru a ze Splita přes Livno, kterážto všecka přes Konjici do Serajeva vedou.

Za nejdůležitější místa v Hercegovině v ohledu strategickém platí: Trebinje, Mostýr a Livno, jakož i silniční spojiště: Nikšić, Gacko, Stolac, Nevesinj a Konjica.

Obyvatelstvo bosenské a hercegovinské náleží většinou svou k jihoslovanské čeledi. Něco málo nalezá se tam též Židů a Cikánů a cizinců, již tam usedli nejsou, jakož i řadové turecké vojko (asi 5.700 mužů). Panující řeč jest bosensko-srbská, jež zvláště po kraji čistou a ve své původní kráse se udržela. Platí dle výslovnosti, liboznění a hojnosti slov za nejkrasší ze všech slovanských řečí. Turecká řeč nemohla se nikdy na bosensko-srbské půdě zmoci. Dle náboženství dělí se obyvatelstvo na křesťany, Turky a Židy. Turci, jižto i Cikány v to počítaje, sotva 384.000 duší čítají, jsou téměř původem svým vesměs Bosňáci, kteří druhdy, aby ze svých statků oloupeny nebyli, Mohamedany se stali a od té doby nejhoršími nepřátely svých soukmenovců byli, kteří se křesťanského náboženství přidrželi. Kdežto přívrženci Mohamedovi na větším díle v městech obývají, převládají křesťané po kraji co rolníci a pastýři. Zvláště v celé severní části od Novi až po Bielinu, pak v 21 krajích podél dalmátské hranice mají vrch. Na neštěstí dělí se na řecko-katolické a východo-katolické křesťany a nenávidějí se vzájemně co tací více nežli společného nepřítele svého.

---

*) Trebinje již r. 872 sídlo knížete Krajna, bylo r. 1366 od krále bosenského Tvrtka, r. 1463 od sultána Mohameda II. a r. 1694 od Benátčanů dobyto.

**) Z mnohých spojení, jež u Bilić se křižují, vede odvětví přes Omutiće do Černé Hory, jiné východně průsmykem Dugy do Nikšić a odtud přes průsmyk Slivje též do Černé Hory.

Fysická jakost bosensko-hercegovinských Slovanů rovná se úplně jakosti sousedních Slovanů. Nalezáme mezi nimi touž vysokou, mohutnou postavu, týž větrem a parnem osmáhlý obličej, touže významnou krásu v tazích, týž poklid a důstojnost ve vzezření. Též jich kroj rovná se kroji Morlaků. V červené barvě mají své největší zalíbení, a poněkud i v modré. Obydlí jejich ve vesnicích neliší se ničím od dalmatských Morlaků, obydlí městská skládají se větším dílem toliko z trámů, hlínou a vápnem slabě nahozených, a tak zvané kule (věže, v nichž zámožnější lidé přebývají), jsou jen kamenná, k obraně zřízená stavení o jednom patru, v jehož přízemí v čas nepřátelských útoků dobytek se ukrývá. Města záležejí vůbec ze tří částí; z gradu aneb tvrze, z varoše aneb vlastně z města, jež často náspem aneb zdí již sesutou opatřeno jest, a konečně z mahaly, palanky aneb zagrady, t. j. z předměstí.

Právě tak, jak málo řeč se změnila, nezměnily se hrubě i mravy a náhledy Bosňanů od té doby, co pod tureckou vládou jsou. U křesťanských Bosňanů nalezáme bez rozdílu ještě všecky prvotní mravy a mravní vlastnosti: neobmezené pohostinství, patriarchální rodinný život, udatnost a bojechtivost, až fanatismu dotýkající se nábožnost, počestnost u obcování vzájemném a neporušitelnost přátelství (pobratimství), avšak též krvavá nesmířlivost v nepřátelství, mstivost a jakási náklonnost k fatalismu.

Poněvadž synové i po svém oženění v domě rodičů přebývají, čítá rodina nezřídka 60 a více údů. Správu vede starešina, jehož bez výminky poslušni jsou, kdežto jeho žena aneb nevěsta co stopanica domácnost řídí.

Jich strava jest velmi jednoduchá: sestává především z mléka, sýra a cibule. Kdo chléb má, pokládán již za bohatého. Krmě z čerstvého sýra, mouky a másla v horké vodě svařená (cicvara) jest jich svátečním jídlem.

Celá téměř půda a země náleží Mohamedanům. Obyvatelé vesnic jsou skoro vesměs pachtýři bez vlastní půdy a obydlí. Větší a menší držitelé statků jsou buďto Begové, t. j. přede vším potomkové slovanské, před časy na víru Mohamedskou přešlé šlechty, aneb Agové, t. j. turečtí držitelé pozemků, s nimiž křesťanský sedlák svou smlouvu uzavříti musí, a jižto na dědinách svých na mnoze též správce mají, aneb konečně Spahiové, turečtí lenní pánové, jimž po dobytí země pozemky dány jsou.

V tom shodují se všecky zprávy, že ještě po dnes jako za času největšího rozkvětu říše Osmanské ubozí křesťanští obyvatelé bosenští a hercegovinští i přes všecko hulákání, jež naděláno o tak zvaných tureckých opravách čili reformách, nižádného práva nemají a každé libovůli svých mohamedanských utiskovatelů vydáni jsou. Za tou příčinou povstanou ve prospěch každého napadajícího vojska, jež jim osvobození od tureckého jha přislíbí.

Země není na plodiny chudá, vzdělávání ale půdy u vysokém stupni zanedbáno. Ježto vody k zavlažování na zbyt jest a zvláště hory bosenské, jsouce pěknými lesy pokryty, hojné prameny v sobě chovají, mohla by tedy země tato pod křesťanskou vládou netoliko

obyvatelstvo své hojně vyživovati, nýbrž též ještě vydatnému vývozu se těšiti.

Oba hlavní močály země, mostýrský a blatobušský osívají se rýží. Bohužel však největší časť krásných a úrodných údolí země ladem leží. Málo co polí se vzdělává, půda se nehnojí a krásná luka sekají se toliko jednou do roka, poněvadž se báti musí, aby jich za bohaté neměli jich mohamedánští tryznitelé. Avšak i přes to sklízí se obilí všeho druhu, a je-li rok úrodný, i ho vybývá, taktéž hojně ovoce, jmenovitě slivky čili savky a požegaše, též jablka, hrušky a třešně.

V Hercegovině pěstují se fíky a jižní ovoce, rejže a buráky, též dobré víno, tabák a krap. Veliké množství léčivých bylin roste divoce na horách. Teplota jižního podnebí zmírňuje se značně horami. Jenom Hercegovina má poněkud italské podnebí jako Dalmátsko; Krajina (turecké Chorvátsko) a Posavina (země podél Sávy) jsou mírnější nežli rakouské Chorvátsko. Na výsočině Kuprešské a na mnohých jiných místech zuřívá často bora jako na Kraši. Hercegovina má západně od Nikšić počínajíc až po prameny Narentiny a odtud až do Jablonice týž ráz jako dalmátské pomezí: jest pustá, chuda na rostlinstvo, podobajíc se Kraši, má močály a jezera; na východě jsou však lesy a pastviny Alpské, a obydlí a obyvatelstvo rovná se bosenskému. V první části rostou rostliny jako na pobřeží středního moře (křemeláky, myrty, granáty, vavříny, revy, fíky), v posledním jest však listnaté a jehličaté stromoví. Dosti úrodná hornatá krajina Bosenská jest tak chladná, že se v ní reva hrubě ani nedaří, na mnoze neúrodná země hercegovinská je však tak teplá, že se tam pěstuje a daří na mnohých místech jižní ovoce. Zvěře jest tam hojně. Co do chovu dobytka mají tam zvláště malé, trvalé koníky, četné skoty, též mnoho koz, ovcí a drůbeže. Prasata chová toliko křesťanské obyvatelstvo.

Vojsko, jež by tedy nepřátelsky do Bosnie a Hercegoviny vniklo, nemohlo by spolehati na to, že by se tamními prostředky uživiti mohlo, nýbrž musí k své výživě blízko hranic založiti si skladiště.

Popatřme nyní též na válečný dějepis tohoto velmi zajímavého území, kde však pro obmezenost místa toliko některé věci dostatečně vytknouti můžeme:

Za doby staré byla Bosnie částí velkého Illyrska, jež své vlastní krále měla, avšak římskému válečnému umění podlehla, byvši od Římanů z Uher a Dalmátska přepadnuta, načež pak ke konsulární Panonii, posléze k Dalmátsku přivtělena byla. Jsouc s říši římskou spojena, byla s ní zapletena v tuhé boje proti Gotům a Avarům a připadla pak dílem Serbii dílem Chorvátsku. Pokud bezpečné písemné zprávy sahají, obývali v ní vždy Slované. Svatopluk zřídil z ní opět zvláštní provincii a dal ji župany a bany spravovati.

Za Kresimíra II. (994) připojeno i Chorvátsko k Bosnii. Bosnie považovala se až po tu dobu za vedlejší zemi Dalmátska, čímž v strategickém a kulturněhistorickém ohledu vždy byla, Boriz však (1149 až 1168) počal v Bosnii samostatnou vládu prováděti. Na to Bosnie bany až po Tvartko II. spravována byla, stala se však v poslední době vždy více odvislou od uherských králů. Tvartko, jenž od roku

1376 pyšný název krále z Boží milosti srbského, bosenského a primorjského měl, podmanil si Dalmácii od boky kotorské až po Zádro a porazil několikkráte též Turky na hlavu, jimž se skoro současně brániti musil. Za něho byla nejkrásnější část jihoslovanského bojiště spojena a v tomto spojení strategicky nepřemožitelnou. Po něm nastaly rozepře náboženské mezi řeckou a římskou církví na jeho území a spory tyto měly v zápětí svém zrádu, skrze kterouž Turci Bosnie ponejprv se zmocnili. Avšak ještě jednou byla od Uhrů, od Sávy vyšedších, od Mosleminů vysvobozena. Od r. 1463 — 1527 panují uhersko-chorvátští králové v Bosnii, jíž od té doby neustále boje s Turky podstoupiti bylo, které by byly Turkům asi žádných strategických výsledkův neposkytly, kdyby byla nešťastná bitva u Mohače (r. 1526) též nad Bosnií nerozhodla, jež nyní od Turků úplně zaplavena byla.

Od té doby zůstala Bosnie pod tureckou vládou a počala polní tažení římsko-německých císařů na Bosnii, poněvadž vídeňský dvůr práva svého k zemi této se dovolával a zbraně své přes Unnu a Sávu nosil. Nejkrasší a nejznamenitější polní tažení vykonáno princem Eugenem (r. 1697), jenž i Serajeva dobyl a tím opět skutečný důkaz podal, že Bosnie dobyti lze právě tak dobře se strany Uherska jako z knížetství srbského. Od toho času nebyla nešťastná ta země prosta vzpour, jimž se však již nedostalo pomoci z říše císařské. Největším neštěstím pro Bosnu a Hercegovinu bylo, že se Srbům nepodařilo, přivtěliti zemí těchto k úzení svému při šťastném jich pozdvížení proti Turkům. Sbor srbský sice r. 1807 překročiv Drinu u Zvorníka a Ljesnice vniknul až k Serajevu, musil však přesile ustoupiti a nazpět se obrátiti, poněvadž francouzské pomocné vojsko z Dalmátska k vojům Hassana pašete bylo přirazilo. Též dva pozdější pokusy Srbů, zmocniti se tohoto hlavního města a tím též země, nezdařily se. Mimo onu vpzouru bosenských Mosleminů, již rozpuštění sboru jeničarského za Mahmuda II. provolalo, byla jedna z nejznamenitějších ona v Krajině (r. 1846), kde jakýsi Bej název Alkenojrukucaře, aneb císaře zeleného ramena přijal, ale od Kiamila pašete v údolí dobrinském poražen a zajat byl.

Pokusy vzpoury r. 1848 rychle byly potlačeny. Od Alikediče (1849—1850) zřízená a vedená vzpoura, kde povstalci se i pevnosti Bihačské byli zmocnili, nemohla by tenkráte od Omera pašete potlačena býti, kdyby byl při tom křesťanů na Moslemíny a pak opět opačně neužil. Ovšem že všeci obyvatelé Bosnie a Hercegoviny s řáděním Turků nespokojeni jsou, i Moslemínové, avšak i za té okolnosti, že též obyvatelstvo téměř veskrz jedné, totiž slovanské národnosti jest, jest záští, jež jednotlivá vyznání u nich rozdmychují, záští to, jež v každém svém sousedu ne Slovana, nýbrž buďto prokletého Moslemína aneb opovržení hodného hristjanina (řeckého katolíka) aneb co kacíře vykřičeného krištjanina (římského katolíka) spatřuje, jest tak veliké, že zráda ještě každé vzpouře konec učinila. Turci panují v Bosnii a v Hercegovině toliko schytralým užitím tohoto nerozumného náboženského záští. Strategicky nemohli by území toho za příčinou jeho osamotnělého položení mezi císařskou říší rakouskou, mezi Srbskem a Černou Horou ani naproti Rakousku, ani naproti

Srbsku, aniž též naproti silnému, dobře zřízenému a vojensky vedenému povstání udržeti.

Uvážíme-li nyní k závěrce strategické poměry Bosnie a Hercegoviny ještě jednou, shledáme, že za nynějších poměrů pro Turecko právě příznivými nejsou.

Kdyby Bosnie a Hercegovina háјeny byly ovšem od obyvatelstva, jemuž by na zachování „status quo“ záleželo, dalo by sice území horské ledva přemoci, snad i s takovou obtíží, jakovou Černá Hora.

Ježto však křesťanští, ano i moslemitičtí obyvatelé této hornaté krajiny vlády Turkův se již nasytili, bude bez odporu Turkům odňata, jakmile Rakousko aneb knížetství srbské, tito jediní pro ten případ vyhlídnutí dědicové, jednou opravdově věci té se chopí. Snad by se dal i ten případ předpokládati, že by se Rakousko a Srbsko o to dohodli, aby Rakousku Hercegoviny a Srbsku Bosnie se dostalo. Mohou však i jiné poměry nastati, které snad ještě vzdáleny jsou, totiž ty, že by Bosnie a Hercegovina pomocí a pak pod ochranou Černé Hory samostatnosti své si vydobyly.

V tomto případě by zajisté Rakousko na vždy zadních zemí dalmátských se zříci muselo. Federalisticky zřízené Rakousko by se však bez práce Hercegoviny zmocniti, a bez závisti dívati mohlo, že by za to Bosna ku knížectví srbskému připadla. Zisk, kterého by ve vojenském ohledu tím císařství nabylo, měl by téměř ohromný dosah.

Neb bojiště hercegovinské okazuje nám nejsilnější stranu právě na jihu a východu.

Na jihu hájena je Hercegovina zcela dobře pevnostmi Trebinje, Klobukem, Nikšicemi, Bilećemi a Gackem proti Černé Hoře. Tato obranná čára nabyla by v jiných než v tureckých rukou ještě větší důležitosti.

Na východě proti Bosně není sice země žádnými silnými místy chráněna, avšak zde skoro neschůdně se vypínající dinárská alpská pásma dovolují nepříteli jen velmi obtížnými a nebezpečnými prosmyky vnikati.

Proti Bosně může tudíž země za dostatečně chráněnou považována býti.

Zcela jinak má se to na západní části proti Dalmatsku

I zde činí zajisté pohoří proložské mohutný násep, avšak nepodává prostředků, zabrániti postup z jakéhosi středního postavení vpadlého z Dalmácie vojska. V nejzazším severu nacházející se pevnost Livno kryje více Bosnu než Hercegovinu a mezi Narentou nenalézá se až k Mostýru žádné pevné místo více, právě tak jako jižně od této řeky. Mimo to jsou Trebinje, Stolać a Pošitelj tak sešlá, že i ony žádného zmínky hodného odporu více konati nemohou.

Zajisté však poskytoval by směr řeky Narenty, která bojiště hercegovinské ve dvě skoro stejně velké jeviště vojenského podniknutí dělí, braniteli velkých výhod, ježto by v rychlé změně břehů v zkázonosném způsobu z jednoho bojiště podniknutí na jiné přenésti mohl. Avšak k tomuto bylo by nejen opevněných přechodišt nýbrž i výtečně se pohybujících a velmi obratně vedených tlup potřebí,

kterých však Porta nikterak nemá. Ztracena-li je však pro obhájce Narentina čára, jest celá Hercegovina útočníku v moc vydána.

Ztratou Narenty ztratí ale obhájce i spojení se Serajevem přes Konjici, čímž nepodaří-li se mu rychlý zpáteční pochod skrze prosmyky dinarských Alp, které ztěží projíti lze v údolí Sučesině aneb v údolí Pivy, k úplnému složení zbraní donucen býti může.

Avšak vše toto zakládá se vždy na domněnce, že vpadlé vojsko těší se soucitu obyvatelstva Hercegoviny. Nemá-li toho, aneb ztratilo-li ho svou vinou, tu ochromuje je všude ohrožující a jejich spojení ničící horská válka každý jich pohyb a může samo i vítězné postupování v tom případu klamným učiniti, a to tím spíše, oboří-li se též Černá Hora na operující vojsko. Černá Hora byla by s to, kdyby zástupy její strategicky dobře vedeny byly, ve spojení s Hercegovinci vniklému vojsku s linií Narentinou získaný již klíč země opět odníti, Turci však nejsou žádným způsobem s to, aby totéž vykonali.

Co se Bosny samé týče, uvedli jsme už, že nejen Rakousko již častěji zbraně své přes severní její vodní bránu Unnu a Savu, nýbrž i Srbsko přes východní její vodní bránu, Drinu totiž přeneslo.

Pro turecké toliko vojsko bude záležeti v Bosnii bránění vždy ve vodních čarách. Avšak i zde nastane otázka, užije-li turecké vojsko dobře prospěchu vodní čáry, který v taktických svých částech stále offensivní jednání umožňuje?

Na tři hlavní přechodiště z vojenského Chorvátska přes Savu do Bosny, totiž Novi, Gradiska Berbir a Brod-Busud bude od rakouského vojska, které rázně postupuje, vždy, jak to i dějepis dokazuje, útočně udeřeno.

Dobyta-li útokem Sava, není sice alpská krajina Bosnie tím již vydobyta, zajisté však otevřena. Tu pak běží o to, aby důležitých poloh Bosny a Verby se zmocnili, aby Serajevo, srdce země a Moslemínů vzato bylo. Silný sbor vojska musil by od Busudu do údolí bosenského proti Bosně-Seraji postupovati, kdežto jiný sbor přes Gradiska-Berbir rovinou levjaničskou na Verbas by proti Banjaluku jíti a třetí sbor od Novi přes Prjedor, Kosarać a Ivansku na Banjaluku by vrazil, aby se zde s druhým sborem spojil a společně s tímto přes Saice proti Travniku a odtud proti Serajevu postupoval.

Plán tento byl by však skoro nevykonatelný a aspoň pochybný, kdyby se místo s tureckým vojskem s množstvím Bosňanův samých bojovati mělo. Se strany Srbska bylo by pro vojsko srbské nejprospěšnější, kdyby se hned na počátku nepřátelství pevnosti Zvorniku na Drině zmocnilo. Majíc Zvornik, mohlo by se jednak o dobré srbské spojení opírati, jednak nejen Dolnja-Tuzlou a Kladarnem, jakož i přes Vlasenici po dosti dobrých silnicích okresních proti Serajevu postupovati. Srbsko spojené s Černou Horou nalezalo by se v nejpříjemnějším stavu, Bosnu zcela od Albánska a tím od svazku s ostatním Tureckem odtrhnouti. Smlouva srbsko-černohorská učinila by tudíž hospodářství tureckému v této zemi nejkratší a nejjistější konec, a zajisté musíme se diviti, že se to při příhodné příležitosti posavade nestalo. Turecko vůbec má jen svou jsoucnost nesjednocenosti svých nepřátel děkovati.

Hlavní úlohou strategie je, jak známo, na spojovací linie ne-

přítele působiti. Ve válce horské, a tato jest v Dalmátsku, Černé Hoře, Hercegovině a Bosnii jediné možná válka, jest podnikání na spojovací linie a základ nepřítele patrně jediný prostředek, dosíci vůbec trvalého výsledku.

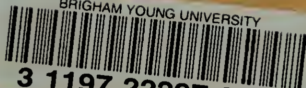
Kdyby byli politikové rakouští tuto strategickou větu mívali na zřeteli, mělo by císařství dávno již Hercegovinu, neb rakousko-srbsko-černohorská smlouva byla by Hercegovině a Bosnii hned spojení s Tureckem odňala a spojencům v šanc vydala. Jaké důležitosti by smlouva taková spolu i pro přirozené rozluštění otázky východní byla, nehodláme zde vykládati. Že by ale taková smlouva ještě nyní učiniti se mohla, dovolujeme si silně pochybovati. Hodina rozluštění otázky východní přichází vždy blíže a blíže. Mohli bychom skoro mysliti, že již daleko bližší jest, než jak si to v samém Petrohradě myslí.

Jaká opatření politicko-strategická od Rakouska, Srbska a Černé Hory, s druhé strany pak od Ruska pro tuto tajuplnou hodinu učiněna jsou, a zdaž vůbec dostačí tato opatření, nevíme.

Jestliže jsme ale touto malou studií na to ukázali, že námi líčené pravé křídlo balkánského poloostrova, které Římané a po nich srbští cářové jedenkráte již v jeden celek spojili, od přírody určitý znak obdrželo, a svými útvary půdy, jakož i obyvatelstvem skoro totéž území činí, podali jsme snad tím zralé politické strategii opory, které by nějakého povšimnutí zasluhovaly.

Kmen jihoslovanský nebude snášeti vždy panství tureckého, hory jeho nejsou k tomu stvořeny, aby stály zde co sloupy hanby; avšak kdo bude osvoboditelem?

BRIGHAM YOUNG UNIVERSITY
3 1197 22297 0094

